

РУСИН

Юбілант А. Зозуляк як шефредактор Народных новинок і часопису Русин на єдній із многих бісід – на фотці в Народнім русиньскім домі в Ужгороді (2008). За свою роботу в русиньскім русї був як єден із трёх дотеперішніх лавреатів оцінений Премієв за визначне діло про русиньскый народ (сїмбол карпатського медвіда – вліво).

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXIII, č. 2 / 2013

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

• А. Зозуляк (справа) 2. 9. 2008 як виконний секретар Світової ради Русинів (СРР) офіційно отворив першу пореволючну Основну школу з русиньським язиком навчання – в Чабинах, про яку через русиньського філантропа з Торонта Ш. Чепу поміг роздобути фінанції на реконструкцію. Ведно з ним пантлик до першої русиньської класы той школы отваряють посланець Пряшівського самосправного краю П. Солей, в сучасности приматор Міджілабрець. Фотка: А. Плішкова

• Найчастіший образок із світових конгресів: А. Зозуляк як виконний секретар Світової ради Русинів (СРР) веде Світовий конгрес Русинів (СКР) – фотка із 10. СКР в Руськім Керестурі (Сербія), 5. 6. 2009 (доведна вів засідання сегох із десятёх СКР). Коло нёго тогдышній виконний председа, теперь честный председа СРР Павел Роберт Магочій. На споминанім конгресі обидвоми ся взадали своїх функцій з пересвідчінём, же СКР уж сповнив свою історічну роль. Фотка: А. Плішкова

Studium Carpato- Ruthenorum 2012

Научны семінары карпаторусиністики, організовані Інститутом русинського языка і культури на Пряшівській університеті, здобули уж певне місце в презентації научных бадань спеціалістів з розлічних областей живота карпатських Русинів. Децембром 2012 ся скінчив уж четвертый річник того довгодобого проекту ІРЯК ПУ, вислідком якого є зборник рефератів і додаткових штудій під назвов **Studium Carpato-Ruthenorum – Штудії з карпаторусиністики 2012**.

Кідь бы сьме представили спектрм выступаючих на четвертім річнику, в порівнянню з попереднім був збогачений нелем о новы высліды научных бадань, але ай о новы особности, котры на семінарах выступили з выслідами своїх довгорічных бадань в дотеперь непознанных або лем барз зошырока познанных областях карпаторусиністики як научной дісципліны. Таков особностей є бесспорно **ПаедДр. Франтішек Данцак**, котрый своє баданя уж довго замірює на конфесійну сферу а в рамках того контексту став ся обявителём многих літературных особностей з церьковного живота Русинів як на Словакії, так і за границями. За понад тридцять років баданя живота і творчости грекокатолицького священика, поета, прозаїка, публіцисты, лексикографа Еміліана Кубека, котрый жив довгы роки в США, де і творив літературу про америцьких Русинів, собі правом заслужив титул *кубеколоґ*. Якраз тематика звязана з діяльством того грекокатолицького священика, але передовшыткым высліды ёго работы як літерата-прозаїка – автора першого русинського роману під назвов *Марко Шолтыс*, ся стала предметом ёго выступлїня на семінарі (**Еміл Кубек: душпастырь, родолуб і перший русинський романописець в пряшівській області**). Свій реферат доповнив і ілюстровав короткым документарным фільмом о Емілові Кубекові і о селі Снаків (окрес Бардеёв), де о. Еміл Кубек одслужыв 19 років своєї душпастырьской работы. Одты він еміґровав до Споєных штатів америцьких, де далє продовжовав свою як літературну, так і душпастырьску роботу міджі русинськов еміґраціов. Тота комуніта в США ся стала тыж іншпіраціов на продовжованя літературной творчости, дала імпульз на взник ёго куртых проз а тыж споминаного роману.

Не менше інтересныма были выступаючі споза границь Словакії. Русины-Лемкы в Польщі все суть про многих прикладом неустанной завзятости в утримованню і пестованню своєї культурной дїдовизны, і хоць не жыють компактно на своїх історічных теріторіях. Одбитя їх богатого внуторного живота в літературі, котрый в найвекшій мірі траґічно позначило їх насилне vystагованя з етнічных теріторій, де ґенераціями компактно жыли їх предкове, представила **Др. габ. Олена Дуць-Файфер** з Яґелоньской університету у Кракові (**Основны явы етнічного руху Лемків в Польщі на початку ХХІ. столітя**).

Тісно по новембровій революції в році 1989 были про зміцнєваня народной ідентіты Русинів на Словакії іншпіраціов войводиньскы Русины. В тім часі представляли назорный приклад, же і народ без властной державы ці політичных амбіцій може пестовати свою народну ідентіту, кідь му на то держава, в котрій жыє, створить належны условия. Войводиньскы Русины были в практиці овіреным моделом модерного малого народа в рамках тогдышньої Югославії, де ся без перервы розвивали і контінуално пестовали свою ідентіту од часів приходу на теріторії Бачкы і Сриму. **Мрп. Гелена Медєші**, лінґвістка і урядна тлумачнічка з Нового Саду, і **проф. Др. Михайло Фейса** з одділїня русиністики Новосадьской університету в Сербії, в своїм рефераті (**Войводиньскы Русины: став і перспективы розвоя в культурі, языку і школстві**) представили сучасный став розвоя войводиньскых Русинів, котры по обчаньській войні в бывшій Югославії ся нашли в новій політичній реаліті – стали ся сучастєв розлічных держав,

Обсяг

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА,
ПгД.: *Studium Carpato-
Ruthenorum 2012*

1. – 2. стор.

Проф. Др. Павел Роберт
МАГОЧИЙ: *Жыва легенда*

2. – 4. стор.

Доц. ПгДр. Анна ПЛІШКОВА.
ПгД.: *Др. Іоанн Кізак – автор
учебників про народны
школы*

5. – 10. стор.

Валерій ПАДЯК, к. н., Юрій
ДУМНИЧ, к. н.: *Письмо
секретарюви США*

10. – 12. стор.

CARPATHO-RUSYN
CORSORCIUM OF NORT
AMERICA: *Меморандум
америцьких Русинів*

12. – 13. стор.

*Русиньскым школам – 10
років!*

14. стор.

Томаш ЛЕНЁ і Йозеф ОНДЗІК:
Ад. 1: *Андрій Антоняк:
„Препарованя Русинів на
гуменський способ“*

14. – 16. стор.

Др. Іван БАНДУРІЧ: Ад.
2: *Андрій Антоняк:
„Препарованя Русинів на
гуменський способ“*

16. стор.

ПгДр. Люба КРАЛЁВА, ПгД.:
Ад. 3: *Андрій Антоняк:
„Препарованя Русинів на
гуменський способ“*

17. – 18. стор.

Николай ШКУРЛА: *Траґічна
судьба*

18. – 19. стор.

Jan MAKSYMJUK: *Pisati po-
svojomu (2.)*

20. – 21. стор.

Проф. РНДр. Йозеф
ТЕРЕК, к. н.: *Містичный
Сінай*

22. – 24. стор.

і вказали на основні проблеми в розвитку культури і мови Русинів у Сербії.

Додатковими студіями збірник *Studium Carpato-Ruthenorum 2012* збагатили проф. ПгДр.

Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД. і Мгр. Валерій Падяк, к. н., вштыкы з Інституту русиньского языка і культуры Пряшівской універзیتی. Спеціально перша з менованих – **проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.**, представила тему (*Фонологічна система старославянського языка в шыршій славянській контексті*), з котрой можуть перспективно черпати лінгвісти-бадателі спеціалізуючі ся на розвитку славянських языків од праславянського языка, через розпад праславянської єдності і формованя єднотливых славянських языків. Є то бесспорно цінна і неперебадана область, на котру ся на Словакії спеціалізує лем мало лінгвістів. Доволиме собі твердити, же професорка Дудашова патрить к найліпшым з них і в контексті того, же заєдно предметом єй научного баданя є, окрема іншого, компаративный приступ к славянським діалектам на стыку выходо- і западославянського діалектного ареалу.

Не менше інтересными про далше баданя у сфері карпаторусиністики суть послідні дві студії – **ПгДр. Кветославы Копоровой, ПгД.** – з области русиньской фонології (*Дакотры порушования нормативной высловности в русиньскім языку*), на котру была заміряна і єй успішно обгаєна дізертачна робота (2012). Студія є вольным продовжінєм першой части проблематики порушования орфоепічної норми, опублікованой в попереднім річнику збірника – *Studium Carpato-Ruthenorum 2011*.

Студія **Мгр. Валерія Падяка, к. н.** (*Русиньске недільне школованя на Закарпатській Україні*) може быти інспіраціов про словацьких Русинів: як мож ефективно реалізувати навчання русиньского языка, історії, культуры, етнографії в школах, котры фунгують в селах і містах на северовыході Словакії, компактно заселених

Проф. Др. Павел Роберт МАґОЧІЙ, Торонтська універзита, Канада

Жыва легенда

Од новодобого „пробуджіня“ Русинів, зачатого по новембровій революції (1989), перешло уж четверть стороча. Народный рух Русинів продовжує у своїм розвитку, а в сучасности уж можеме выменувати єго конкретны выслідкы, котры суть нелем слідны в практичнім жывоті русиньской народностной меншыны, але ай зафіксованы в научных роботах як третє карпаторусиньске народне возроджіня. **Міджі найвызначнішых діятелів того руху честне місце належить Александру Зозулякови.**

Того року Саша, як го фаміліарно звать єго приятелі, близкы і далеке знамы, святкує юбілей – **шістьдесят років** (народив ся 6. 4. 1953 року). Основны факты,

Кветослава КОПОРОВА (ед.)

Studium Carpato-Ruthenorum 2012

Штудії з карпаторусиністики

Русинами, то значить на територіях, де фунгує білінгвізм уж од наймолодшого віку дітини. Якраз тот было бы треба выужыти як природный потенціал на паралелне навчання материньского языка і штатного языка, што ся Русинам на Словакії до того часу не дарить.

І в тім зборнику суть матеріалы надрукованы в языках, в котрых были презентованы на семінарах.

знамы з енциклопедичных гесел, суть каждому легко доступны і зато не будеме їх повторяти. Як історик бы єм ся радше поділив з читателєм своїма поглядами на то, што робить Александра Зозуляка особностев історичного значіння.

В тих прадавных про молоде покоління часах якраз А. Зозуляк стояв у авангарді карпаторусиньского возроджіня в бывшій Чехословакії. За пару днів по баршановій революції 17. новембра 1989 він ся став єдным із заснователів *Ініціативной группы Русинів-Українців (Ініціативна група Русинів-Українців за перебудову – позн. ред.)*. Была то доба, коли організований сполоченьскый жыво́т Русинів у Чехословакії був *українським* подля народной орьєнтації. А. Зозуляк через освіту

собі тиж освоїв українську ідентити, но внаслідком його поступного уважованя было пересвідчіння, же виходославянське жительство, котре компактно жыє на северных і южных схилах Карпат і саме ся ідентифікує як *Русины* ці *Руснаци*, є окремов народностев.

Активний прихылник ліберално-демократичних принципів звязаних із баршановою революцією, котрий інстинктивно не акцептовав комуністичний тоталітаризм і соціальний конформізм, А. Зозуляк ся взяв за нелегку задачу – пересвідчити громаду о потребі возроджіння русиньской культури, ідентити і языка.

Нашастя про русиньський рух, в особі А. Зозуляка суть унікатно споєны взацны рисы: талант умельця (малювача і писателя) і общественного діятеля з глубоким чутєм одповідности і з організацныма способностями. Якраз послідні знакы його характеру суть найглавнішыма про лідера будьякого новозродженого руху, передовшыткым наміряного на популяризацію народности, заказаной понад штири десяткы років, як то было в припадї карпатських Русинів.

З незвычайнов жертвовностев А. Зозуляк дає свої творчі сили і організацный талант ділу, яке він поважує за прояв акту справедливости – кар-

паторусиньському руху. А. Зозуляк уж як шефредактор українськых новинок „*Нове життя*“ ся снажив їх змінити на русиньскых новинки, в котрых ся іщі перед новембром 1989 зродила сторінка на діалекті *Голос Русинів*. В році 1991 він з групов редакторів, нестотожнених з українськых ідентитов, заложив русиньскых *Народны новинки* (выходять доднесь) і часопис *Русин* (в августі 1990 і тиж выходить доднесь), котрых ся став шефредактором. У тісній сполупраці з небогом Василєм Турком і Русинами споза границь А. Зозуляк був ініціатором, сполузакладателєм і активным членом Русиньской оброды, Світового конгресу Русинів, ініціатором Першого конгресу русиньского языка, причім був і активным участником і організатором кодифікації русиньского языка. В области витварного умення ся записав до історії окремо іншого як організатор Першого міжнародного біенале русиньских малювачів, на котрім і сам выставлєвав свої образы. Тяжко выраховати вшыткы ініціативы Русинів, в котрых був А. Зозуляк заангажований, а то все в першій лінії.

Фактично він одогравав визначну роль як у вшыткых аспектах работы Русинів Словакії в 90-ых роках минулого стороча, так і в популяризації руху в інших

• Бывший председа „Ініціативной группы Русинів-Українців за перебудову“ А. Зозуляк (другий справа) першый раз верейно выступив на „Маковицькій струні“ в Бардеєві в децембрі 1989 з выголошінєм о потребі змінити комуністичне веджіння тогдышнього „Культурного союзу українських трудящих“ (КСУТ) і проукраїнську орьєнтацію той організації на нову – русиньську. Коло нього стоить тогдышній організацный секретарь КСУТ М. Сірка, котрый отворяє споминану традичну акцію КСУТ.

Фотка: Ю. Вашка

країнах кідь був на функціях председа і виконного секретаря Світового конгресу Русинів. Доднесь зістав шефредактором ряду публікацій: вже споминаных *Народных новинок*, *Русина*, а тыж интернетовой сторінки *Академія русиньской културы в Словацькій ре-публіці*. Заєдно є директором Видавательства Русин і Народны новинки, котре є найвекшым видавателём русиньскоязычной літературы на Словакїї, але ай за граніцями. На розділ од іншых подобных серій публікацій, публікації А. Зозуляка ся зъявляють стабільно, бесперерывно почас веще як двох десятков років.

Вшытка тотя величезна і жертовна работа на благо свого народа выбрать собі свою дань, част-то на рахунок здоровья, особного жывота. Самособов, ту не можеме ани говорити о даякім фінанчнім зіску з работы про властный народ. Наперек тому, конкретны досягнуты успіхы выкликують завість, нервозну крітику, докінця ай росшырёваня неправд з цілём дискредитації, а то з боку особ, выслідкы работы котрых суть похыбны або скоро ниякы. В такій атмосферї треба мати досправды нескучную внуторну силу, абы знести ядовиту псевдо-

крітику і інвектывы. На то треба нелем фізічну, але передовшыткым псіхічну силу, а тыж міцне пересвідчїня о справности діла, котрому чоловік жертовав свій жывот. За тоту жертовность сьме глубоко вдячны А. Зозулякови. Конець-кінців, історія вшытко розоставлює і шорує на свої місця. Якраз з той причіны наш **дорогий приятель, а днесь уж ай учитель молодых, Александер Зозуляк, котрый славить свою іщі лем першу шістьдесятку, вже ся став жывов леґендов. На многая і благая літ, Саша!**

х х х

З желанём міцного здоровья і далшых робочіх успіхів ся припоюють бывшы і сучасны колеґове і сполупрацовници, котры мали тоту честь, же од початку стояли і надале стоять коло юбіланта. В часах добрых і злых.

• А. Зозуляк (першый справа) як шефредактор *Народных новинок* і *Русина* зо своїма америцькыма і канадськым приятелями і сполупрацовниками: (зліва) М. Сивак, Л. Мاستалірж, П. Р. Маґочій, П. Крафчік, А. Плішкова, кураторка Музею Енді Варгола у Піттсбургу, де была зроблена фотографія в новембрі 2002 року, Р. Кастер і С. Міґаласкі.

Др. Іоанн Кізак – автор учебників про народны школы

В русинській народній громаді кінця 19. і зачатку 20. стороча¹ Др. Іоанн Кізак (14. 12. 1856, Пакостов – 9. 10. 1929, Пряшів) був особностю многогранного інтелектуала – грекокатолицький священник (Великий Буковець 1886 – 1892), педагог (єден з першых професорів Пряшівської грекокатолицької півдѣучительской препарандії), автор учебників з карпаторуського языка про церковны школы („Букварь“, 1919, 1921, „Читанка“, 1920),² композитор і дірігент катедрального церковного хору, писатель, збератель і пропагатор устной народной творчости Русинів, редактор-заснователь офіціального друкованого органу Пряшівської грекокатолицької єпархії („Церковъ и школа“, 1919 – 1923), часопису про молодеж („Русская молодежь“, 1920 – 1921), редактор календарів, культурно-общественный діятель (першый председа пряшівської філії Общества Александра Духновича, закладатель і першый преседа „Руського клубу“, 1923 – 1929) і підпорователь русинських народноідентифікачных снажін в пряшівскім регіоні.

Взявши до уваги єго визначны функції в рамках Пряшівської грекокатолицької єпархії (ордінар і пресвітер Пряшівської єпархії, 1885, тайный радця Святого престолу, 1912, титулярный канонік єпархіальной капітулы, 1917, канонік Пряшівської єпархії, 1926, професор учительской семінарії, 1895 – 1929, інспектор початкових школ єпархії), то видиме, же маєме перед собою образ надміру активного общественного, культурно-освітнього, народного і церковного діятеля, якому правом має належати достойне місце є в плеяді визначных особностей і народных будителів Русинів.

Із сучасного погляду, значить, маєме до діла нелем з високо ерудованим, але і впливним чоловіком того часу, а што можемо оцінити найвеце – діючого на благо розвою інтелектуальной громады Русинів, укріплєня єй народной ідентіты, розвою языка, культуры і церковного обряду, фундатора найвизначнішых культурных і народных інституцій, котрых цілєм было плекати і підпоровати народный дух главно в молодой генерації Русинів. Особности подобных якостей в інших народів мають своє достойне місце в їх народній історії, але тыж в учебных основах різних ступнів школ. Нажаль, Др. Іоанн Кізак є єдним з типічных прикладів русинських народных інтелектуалів кінця 19. і зачатку 20. століття, якого драматичны турбуленції в історії карпатських Русинів і окреме Грекокатолицької церкви з єй прорусиньсков лінію в міджівоєновім періоді, выдрылили мімо зорного угла наступных генерацій Русинів. І зато переважній бівшости сучасників єго мено, як і мена других діятелів з єго генерації, уж не асоціює ніч або лем барз мало. Ани учебники єго авторства, о яких будеме говорити далше, днесь уж не мож найти в єго домовині, докінця ани в єпархіальной бібліотеці

в Пряшові, але аж за океаном – в Карпаторусинській бібліотеці Торонтської універзіты, яку понад 30 років у Канаді будує історік – професор Др. Павел Роберт Маґочій. Узнавана пряшівска українська учена з історії літературы доц. Др. Олена Рудловчак, к. н., тото саме сконштатовала в році 1981: „Як автор українських букварів згадується уродженець Східної Словаччини, педагог і літератор Іван Кізак (1856 – 1929), але також і його книжки нам не приходилось бачити.“³ Думам, же і зато треба подяковати сучасным ініціаторам, котры забытых, але визначных народных діятелів Русинів вытягують із забуття і выносять на пєдестал їх роботу про народ. Ту правом належать, бо зробили визначный слїд про розвиток духовного жывота Русинів, яких своєв систематичнов і шырокограннов роботов мали намір посувати допереду. А то є тыж імпульз про нову генерацію ученых, жебы ся к плодам діятельства своїх попередників часом вертали, выглядовали їх і може ся попозерали на них другыма очіма, як генерація перед ними.

За многостороннов ерудіцію Іоанна Кізака і єго неперестанным інтересом робити на благо народного і церковного жывота Русинів наісто треба глядати в першім ряді єго вихову в домашнім, родиннім кругу. Народив ся в родині учителя Теодора Кізака в Пакостові (днесь окр. Вранов над Топлєв), то значить в селі з грекокатолицьким, а в тім часі предпкладаме же і з переважно русиньским жытельством.⁴ Далше єго формованя – професіональне, інтелектуалне а докінця і народно-патріотичне проходило очівісно почас середнєшкольских гімназіальных штудій на Пряшівській кралєвській католицькій главній гімназії, яку закінчив в році 1877, а пізніше на Грекокатолицькій богословській семінарії в Ужгороді, яку закінчив в році 1884.

Мімоходом, днесь, з оглядом на сучасны конфесіональны реалії і бісїдуєчі о першій з уведжєных школ – Пряшівській кралєвській католицькій главній гімназії, може ся нам здати барз чудным факт, котрому докінця тяжко мож увірити – жебы якраз в класах католицької школы ся могли виховлєвати русиньскы родолюбы і патріоты свого народа?! Навыше, в такім драматичнім історичнім часі! Знаме, же кєнець 19. і зачаток 20. століття то був час великой і сильной мадярізації, народностного утиску, спроваджованого неприязным діяньм школьского закона ґрофа Алберта Апонія (1907), главным цілєм котрого была мадярізація немадярьских школярів і народів. Закон укладав учителям виховлєвати у вшитых школярів чутя приналежности к мадярьскому народу і якраз школы ся стали найефективнішым, навывше ай законным, настроєм той асимілачной політики. Вшиты писмовы матеріалы ся в них вели лем в мадярьскім языку. І материньскый русиньскый язык, в яким ся в школах пряшівского регіону дотеперь учіло (в р. 1874 в 247 школах),

ся зачав мініти на мадярьскый. В самім пряшівскім реґіоні зачатком 20. ст., точніше в році 1906, їх зістало 23 а в роках 1907 – 1912 ся ситуація змінила аж так, же 68 іщі білінґвалных мадярьско-русиньскых школ ся цалком помадярьчіло, причім кількость школ, в яких ся вживала якась із форм русиньского (руського) языка, ся зменшыла з 23 на 9.⁵ Історія говорить, же перед зачатком 1. світової войны народный жылот Русинів пряшівского реґіону „упав на найнизшу уровень“.⁶ Наперек вшыткому але, тота сама історія зарівно нам нукать аж фантастичны приклады о середніх школах і універзітах, на яких дакілько років аж десятиріч ся успішно вело навчання русиньского языка (віденьске „Барбареум“, львівске „Студіум Рутенум“, львівска катедра русиньского языка і літературы, будапештська катедра русиньского языка і літературы і ін.).⁷

Як найблизший приклад высше споминаной білінґвалности, але про нас сучасників і як велика мотивація із зачатку минулого стороча, може послужыти якраз Пряшівска кралёвска католицька главна ґімназія, де штудовав ай Іоанн Кізак. Білетень той ґімназії з школьського року 1910/1911, надрукований, самособов, у мадярьскім языку, можеме понукнути як доказ повідженого. Свідчить о тім, же в ґімназії ся вело, а на основі оцінёваня штудентів мож конштатовати же цалком успішно, навчання русиньского языка („Ruthén nyelv“).⁸ Документ уводить, же русиньскый язык мож было ся ту учіти од 2. по 8. класу а на тоту понуку рефлексували скоро на 100 процент выключно штуденты з ґрекокатолицьких родин. Штудійный програм укладав 6-годин навчання русиньского языка на тыждень, на забезпечованя якого до католицькой ґімназії був докінця приятый заступаючий професор – Шандор (Александер) Седлак, рядный професор Пряшівской ґрекокатолицькой півцёучительской препарандії. Интересным фактом є тыж тенденція интересу о ёго предмет з боку штудентів, причім білетень говорить о наростаючій тренді: погы у 8. класі на русиньскый язык ходило 6 штудентів, то у 2. класі їх было уж 15, яких мена, самособов у помадярченій формі, ся в нїм тыж уводять.⁹ Интереснов є таксамо інформація о штудійных выслідках з русиньского языка: штуденты были оцінёваны переважно єдинками і двойками, а лем барз спорадично – тройками. Самособов, у білетеню є много интересных фактів і о далшых предметах, але тыж о кружках, які діяли в тій школі, о соціальных условиях штудентів, їх родічів, о учителях і под. Но про нас є найвызначнішым тот факт, же дана ґімназія была єднов з білінґвалных школ іщі і на зачатку 20. стороча, де ся на штандартній уровни вело навчання русиньского, респ. точніше *карпаторуського*, языка про будучіх священників, а же лем в єднім школьскім році 1910/1911 ся го нараз учіло аж 60 штудентів з ґрекокатолицьких родин. Як і то, же школа на тот ціль собі спеціально забезпечовала професора, в данім періоді то був уж споминаний Александер Седлак. Властно, іде о того самого Александра Седлака, який о 10 років пізніше (1920) під редакціов якраз Іоанна Кізака, тогды уж „главного надзирателя епархіальных школ“ і з „одобренієм епархіального правительства Пряшевскаго подъ ч. 1281. – 1919“ выдал про 2. – 6. класу народных школ Пряшівской епархії учебник ґраматіки языка „русского“.¹⁰ А то

значить, же обидвоме професоры мали простор на активну сполупрацу, котру їм понукало ґрекокатолицьке церковне школство, а што нас интересує в першім ряді – конкретно навчання премету русиньскый язык, котре было треба забезпечіти і адекватныма учебниками, і методічныма приручниками. З оглядом на то, же Іоанн Кізак був главным інспектором епархіальных школ, на приправі учебників – і нелем про русиньскый язык – собі давав окреме залежати, а то саме очівісно выжадовав і од своїх колеґів.

Выслідком іціативной і старостливой работы Іоанна Кізака окрем двох учебників про штудентів Пряшівской ґрекокатолицькой півцёучительской препарандії, выданных о церковных обрядах у мадярьскім языку,¹¹ было выданы тыж дакількох учебників про початковы, респ. в тогдышній термінології народны, церковны школы Пряшівской епархії. Єдным з них був 48-сторінковий ілюстрований „**Букварь для народныхъ школъ Епархіи Пряшевской**“ з року 1919,¹² надрукований азбуков і кіріліков. Тот підручник сьме к діспозиції не мали, зато інформацію о нїм сьме могли перевзяти лем з доступной у нас літературы.¹³ Але в Карпаторусиньскій бібліотеці Торонтської універзіты сьме нашли ёго друге выдання – з року 1920, яке схвалило уж Міністерство школ і народной освіти ЧСР.¹⁴ В порівнаню з першым, друге выдання є значно росшырене, має 88 сторінок, надруковане є азбуков і церковнославянськыма буквами. Вживаня церковнославянських букв в учебниках про епархіальны народны школы в тім часі мало чисто практичне значіння, жебы школярї такой од зачатку навчання азбуки зарівно ся приправлєвали і на читаня реліґійных текстів і книжок, які выходили церковнославянськым шріфтом. Друге выдання букваря є інше, самособов, нелем своїм розсягом, але тыж обсягом, котрый є росшырений і доповнений цілено выбранныма текстами на читаня – з акцентом на дідактичний і виховный аспект. Даний учебник Іоанн Кізак зложив на базі фономімічного прінципу способу навчання читаня, який у тім часі ся хосновав у елементарных читанках чеських, словацьких, але і других европейских школ. Тот способ навчання читаня презентовав школярєви гласны як інтерєкції (чутєслова) зназорнены на малюнку, причім звуковий образ гласкы ся споєвав з дїтьсков ґестікулаціов і міміков. Тота метода є знама іщі з часів Яна Амоса Коменського, а од 20-х років 20. ст. ся уяла главно на Словакії. На букварь надрывовав і методічний приручник Іоанна Кізака про учітелів елементарных школ з розробленов методіков практичной реалізації фономімічного прінципу навчання в школах.¹⁵ Окрем них Кізак выдал у році 1920 про народны школы і 96-сторінкову „**Читанку**“,¹⁶ але він є автором і многих інших про народны школы потрібных учебників, напр. із реліґії, елементарной фізіки і под. З оглядом на уведжены факты можеме сконштатовати, же Іоанн Кізак неспорно крачав з добов і залежало му на тім, жебы з добов крачали і церковны школы Пряшівской епархії, а самособов у першім ряді жебы їх абсолвенты уровнєв освіти ся вырівнали абсолвентам других подобных школ. Ёго мотивація очівісно корешпондовавала із ёго функціов, бо в тім періоді уж був главным інспектором епархіальных школ і був прямо відповідный нелем за контролю, але тыж за сістематичне підвышованя уровни школ, як і за выслідкы їх работы.

• Обалка Букваря Іоанна Кізака з року 1921.

В тих інтенціях очівісно Іоанн Кізак складав і свої учебники, зато в далших рядках бы сьме ся хотіли приставити главно коло двох з них, а то коло **Букваря** і **Чітанки**, причім заміряли бы сьме ся спеціально на їх язык. Поки але приступиме ку конкретностям, хотіли бы сьме наперед курто представити тогочасну языкову ситуацію і практику в пряшівській області, бо з нёв прямо корешпонує тема языка выдаваных школьских учебників, а самособов – нелем них, але будьякой іншой неперіодичной ці періодичной літератури.¹⁷

Вдяка новій політичній ситуації і демократичній системі Чехословацької республіки, частёв якої ся стала Підкарпатська Русь, Русини здобили можности учіти ся і публікувати в „містнім“ языку. Але невирішений в минулости проблем „достойности“ – языковой і етнічної – їх назад поставив перед ділемо: котрый язык бы то мав быти? Ёдны были того погляду, же містны діалекты Русинів бы ся мали стати основов про самостатный русинський літературный язык, другы, переважно емігранты з выходной Галичі, підкреслєвали, же діалекты Русинів суть діалектами українського языка, зато український язык бы ся мав стати літературным языком Русинів, а третя група рекомендовала притримовати ся російського языка і містным жытелям помагала навчіти ся тот язык.¹⁸

На розділ од Підкарпатської Руси, Русини на Словакії в тім періоді не мали статус „штатотворного народа“. Были поважованы лем за народностну меншыну, котра на основі конштитуції мала право хосновати материнський русинський язык в школстві і в общественнім животі, а таксамо право на пропаґацію своєї культури.

В культурнім і народностнім животі Русинів на Словакії на зачатку 20. ст. доміновали лем дві з высше уведжєных народных ліній. Актініша была містна, респ. „тутешня“ або „тутешняцька“, менше активна „москвофільська“, респ. русофільська, яка ся сподівала на поміч звонка, т. є. од Росії.¹⁹

Містна русинська лінія на Словакії таксамо уважовала о створіню окремого языка, о чім ся 13. януара 1920 в Пряшові офіційно высловили участници засідання в рамках тзв. „анкеты профессоров греміальных училищ“, на котрім ся дискутовало о потребі учебників. Подля договору, їх авторы мали виходити з народной бісіды, але термінологію мали приспособляти ґраматиці російського языка.²⁰ Выслідну подобу того языка з історії знаме під назвов *карпаторуський*, який на Словакії од зачатку здобыв найміцнішу позицію. В нім властно были выданы **Букварь** і **Чітанка** Іоана Кізака і ґрамати́ка Александра Седлака під редакціов „главного надзирателя епархіальных школ“ І. Кізака, в основі котрой была російська ґрамати́ка з передреволючного часу зо старым етімологічным правописом і 35 літерами. Окрем трёх знаків І, И, Ъ (*ять*) на позначіння сучасных букв І, И, Ї, хосновав Ъ (фіту), Ы, Э.²¹ До ґрамати́ки были загорнуты і правила орфоєпії, подля котрых у высловности ся вжывали містны формы, в словній засобі слова з російського языка і з містных діалектів, ґрамати́чны правила были подобны як у російскім а счасі і в українскім языку, враховано многих містных архаічных форм і суфіксів.

Тот язык обґаєвала в першім ряді Пряшівська єпархія – зато був повинным предметом в ей школах (в народных, середніх і высших), часть церковной і світской інтелігенції, ку котрій уведжєны авторы учебників належали. Хосновав ся в школах і був означованый як „народный руський“ язык, а в офіційнім контакті ся звав тыж як „русский язык“.²² В основі то був комплекс діалектных, російских і церковнославянских елементів, котрый ся означовав тыж назвов „язычие“. Дакотры учены го поважуют за тогочасну пробу створіня окремого літературного языка, зарівно презентуючу ідею, же містны Русини суть окремым выходославянським народом.²³ Занедовго к тій орьєнтації ся офіційно приголосила і пряшівська філія культурно-освітнього Общества Александра Духновича, котра в „Декларації“ із засідання президії так высвітлєвала програм своєї орьєнтації:

1. Тримати ся „предпревратового єдинства карпаторусского народа“ (т. з. з часів Австро-Угорьска),
2. Культуру на домашніх традиціях дале будовати,
3. За літературный язык тримати „язычие“, т. є. на „русской литературной граматикі“ розвивати язык, „поддержавше єго 1000-літне проізношеніє“, бо лем оно „может служити образованию народа“,
4. Одшмарити вшыткы другы орьєнтації, котры треба розуміти „приватной абміцією“,
5. Вношованя чуждих, так галицькоукраїнских, як російских орьєнтацій, поважовати за непотребне і немудре.²⁴

В контексті повідженого свої учебники – **Букварь і Читанку** – зложив тыж Іоанн Кізак. Їх основу творить старый – етимологічний правопис, хоснуючий 34 графемы, міджі нима Ы, Ъ (ять), Ъ, Э, Ө (фіта), V (іжіця: высловлєвала ся як *і, в, й*), Ψ (пс). На порівнянн – правопис сучасного русиньского літературного языка є побудований на фонемно-звуковім принципі, алфавіт має 36 графем, міджі нима фонему Ы і графему Ъ (єр), які находиме і в фономімічнім букварю І. Кізака.

Букварь І. Кізака ся складать з чотырѣх частей:

1. На сторінках 3 – 35 автор презентує писаны і друкованы буквы азбуки з їх церковнославянськыма еквівалентами, далє буквы позвязованы до складів і склады до слов – які суть на скоро 100% з ядра словной засобы русиньского языка, враховано критерій фонологічних, морфологічних, орфографічних і орфоепічних (*папа, тата, то, топити, паша, шопла, пише, сито, спати, снити, носити, роса, рано, прати, перо, просити, рада, решето, студено, стадо, долото, солонина, пень, суть, теперь, днесь, студений, малый, вапно, слава, приправа, росне, баба, драбина, гадина, голова, богатый, коса, капуста, солома, ложка, зима, зубы, озеро, береза, плачь, колачь, клепачь, честуй, церковь, палець, цомпель, щетка, лице, Юрко, языкъ, ягода, земля, ясный, мягка, гъсти, тгъсто, сгъно, ухо, дух, муха, хранити, фара, фіялка, фасоль і др.*). Процес освоєваня каждой буквы є доповнений ілюстраціов, через котру ся міг реалізувати фономімічний способ навчаня читаня. Лем мала часть словной засобы той части букваря ся одхылять або з боку лексикального, фонологічного, морфологічного, орфографічного а тым і орфоепічного од сучасного русиньского языка і веце примыкать к природі російского языка, респ. дакотры приклады суть чісто церковнославянськы, што корешпондовало з фактом, же учебник був зложеный про церковны школы (напр.: *пора, одна, пусти, пиши, утро, конь, комната, жила, возъ, ночь, вечер, родителей, подковы, купиль, крещеніе, причащеніе, миропомазаніе, еше, наших, ваших, камень, экзамень, этоть, этажь, поэтъ, вѣта, анаѣма, вссопъ, упакой, ѡломъ*).

Орфографія уведжених слов не корешпонує з сучаснов орфографіов русиньского языка в таких знаках:

а) в абсенції історичной алтернації етимологічних **О, Е з І** в новых запертых складах (*конь, подковы, возъ, камень, ночь*, порів. з сучасныма: *кінь, підковы, віз камінь, ніч*),

б) в хоснованю фонемы **Ы** в розлічних позиціях, окреме коли наслідує по твердых консонантах **Ш, Ж** (*ваших, наших, жила, жито* порів. з сучасныма: *ваших, наших, жыла, жыто*),

в) у вжываню російского **Э** (*поэтъ, эхъ, эй, эхо*, порів. з сучасныма: *поет, ехъ, ей, ехо*),

г) у вжываню закінчіння **-іє** в субстантївах середнього роду єднотного числа, але то суть припады лем церковнославянської лексикы (*причащеніе, миропомазаніе*),

г) у высловности **Е** як **Є** – што є в корешпонденції з російсков орфоепіов (*сіе, есте, крещеніе*, порів. з сучасныма: *сіє, єсьте, крещеніє*),

д) у высловности **И** як **І, Ї** (*доити, Иване, очи*, порів. з сучасныма: *доїти, Іване, очі*),

ж) в творіню імперативных форм часослов із закінчєм на **-и** (в орфоепії **і**) (*пусти, пиши*, порів. з сучасныма: *пусть, пиш*),

з) в творіню 3. особы минулого часу єднотного числа часослов з флексіов **-ль** (*купиль, твориль*, порів. з сучасныма: *купив, творив*),

е) у закінчїю 3. особы єднотного і множного числа теперішнього часу часослов на **твердый консонант** (*трафить, орють, косятъ*, порів. з сучасныма: *трафить, орють, косятъ*).

2. В далшій части букваря на сторінках 36 – 42 автор уводить правилну каліграфію окремых букв алфавіту і їх споєваня до слов, курты і просты тексты на читаня, в яких дотримує высше уведжених знаки орфографії і орфоепії, некорешпондує із сучасным правописом, і їх перепис до церковнославянського шріфту.

3. В третій части на сторінках 43 – 48 находить ся повторїня алфавіту – через друкованы і писаны великы і малы буквы азбучны і церковнославянськы із значїєм і назорнов высловностєв окремых букв.

4. Четверта часть на сторінках 49 – 82 – є „Упражненїє въ чтенїи“, то значить творять ї куртшы і довшы тексты на читаня, в яких, на розділ од першой части букваря, переважує уж не народна, але російська лексика, причім тяжко зрозумілы слова ся в скобках пояснюють знамыма домашніма діалектныма еквівалентами (напр.: *вдвое – дупломъ, зажиргъла – затыла, пашет – оре, весною – съ яри, хозяйка – газдыня, стрекоза – сверчокъ, недосугъ было – не было коли, пляши – танцуи* і т. д.). В тій части ся находят і літературны творы русиньского народного будителя – Александра Духновіча „Гимнъ народный“ (с. 58), єго вірш „Пошлите до школы“ (с. 68), записы устной народной творчости Русинів – гаданкы (с. 61), пословіці (с. 63), які Кізак сам зберав і записовав, тыж мірно трансформованы тексты російскых народных співанок („Якъ на горѣ калина“, с. 77, „Заплетися плетень“, с. 78). Думаєме, же вцілім тота часть букваря про русиньскы діти была барз мало зрозуміла, і хоць коло многих слов были уведжєны діалекны еквіваленты. На порозуміння текстів школярями зато мусило быти выналожено велике усылля учителя.

5. Букварь ся закінчує пятав частєв – церковнославянськыма молитвами на сторінках 83 – 86.

Вцілім мож повісти, же з языкового боку букварь має дві главны части, а то значить і два основны цілі: перша часть через призму азбуки і фономімічного способу навчаня читаня азбучных і церковнославянських букв мала помочи школярям навчїти ся читати знаму з домашнього кругу основну народну, т. є. русиньску, лексіку а пізніше і основны молитвы, а друга – через азбуку і народну лексіку мала послужити як мостик к переходу на російскый язык. Подобно была ладжена і читанка, в котрій але, подля нас домінує карпаторуськый язык, а то посередництвом літературных творів Духновіча, Павловича, пословіць і вгоднішого выберу текстів, які правдоподобно Кізак выберав до приправлєваных ним

календарів, адресованих широкому колу Русинів. Обидва учебники представляють одну з визначних етапів в історії розвитку русинського мови, етапу „карпаторуську“, детерміновану тогочасною общественно-політичною, народно-культурною і церковною ситуацією. З оглядом на даний контекст треба і їх авторів порозуміти і вислідки їх роботи посуджувати.

Позначки:

1 О Іоаннові Кізакові позерай: Кизак Іван. In: МАГОЧІЙ, Павло Роберт - ПОП, Іван: *Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів*. Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2010, с. 332; РИЧАЛКА, Михайло: Іван Кизак - педагог і борець за розвиток культури свого населення. In: *Голос Карпат: інформативний бюлетень Товариства - Общества ім. О. В. Духновича*, 9-10-11, 1999, с. 1-4; ХОМА, Василь: Завзятий Русин, культурний діятель і літератор. In: *Русинський народний календар на рік 2004*. Зост. А. Зозуляк. Пряшів : Русинська оброда, 2003, с. 118-121; БЕСКИД, Гавриїл: Перший голова Руського клубу - 1923 і Общества Александра Духновича при Руській домі (ІВАН КІЗАК, 14. 8. 1856 - 19. 10. 1929). In: *Визначні про Русинів (Збірник рефератів із міжнародного наукового семінару к 110 рокам од зачаття навчання в Грекокатоліцькій руській учительській семінарії і 80 років од купліня Руського дому в Пряшіві)*. Зост. Г. Бескид, А. Зозуляк. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, 2005, с. 65-67.

2 Далші школьські учебники про церковні школи Пряшівської єпархії, котрих автором є Іоанн Кизак, позерай в: РИЧАЛКА, Михайло: Іван Кизак - педагог і борець за розвиток культури свого населення. In *Голос Карпат: інформативний бюлетень Товариства - Общества ім. О. В. Духновича*, 9-10-11, 1999, с. 1-4.

3 РУДЛОВЧАК, Олена: 3 історії наших букварів. In: РУДЛОВЧАК, Олена: *Біля джерел сучасності. Розвідки, статті, нариси*. Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі - Відділ української літератури в Пряшеві, 1981, с. 257.

4 Офіційна статистика за списовання людей в Словацькій республіці з року 2011 свідчить о тім, же в Пакостові зо 478 жителів є в сучасності 130 греко-католиків, але лем 8 Русинів. Позерай: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50355>.

5 ЧУМА, Андрій - БОНДАР, Андрій: *Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині (історичний нарис)*, ч. I. Пряшів : Науково-популярна бібліотека ЦК КСУТ, 1967, с. 110.

6 МАГОЧІЙ, Павел Роберт: *Русини на Словенську. Історичний перегляд*. Пряшів: Русинська оброда, 1994, с. 29.

7 Кінцем 18. ст. австрійська цісарська влада створила в рамках Віденської університету грекокатоліцьку семінарію „Барбареум“ (1774 - 1784), а у Львові „Студіум Рутенум“ (1787). Штудували ту Русини із вшитких областей австрійського цісарства, т. є. і з регіонів южних Карпат. Віденське „Барбареум“ фунговало лем 10 років а львівське „Студіум Рутенум“ понад 20 років. Довше фунговала катедра русинського мови і літератури, заложена 1848 р. таксамо австрійським владам на Львівській університеті, де русинський мови абсолювали нелем семінаристи, але і вшиткі студенти. Катедра витримала скоро 100 років – аж до 2. світової війни і теоретично ся занимала русинським мови і культурою у цілім Австро-Угорську, практично ся але концен-

тривала на мови галицьких Русинів. Перша університетна катедра, яка ся занимала спеціально Русинами жыючими южно од Карпат, значить і з пряшівського регіону, была заснована в році 1919 на Будапештській університеті. На ей чолі стояв Русин з Підкарпатської Руси, лінгвіста Александер Бонкало, який учив русинський мови і культуру і видав пару учебників русинського мови. Нажаль, по взникну Чехословачії, коли Мадярсько стратило територію, де жыли Русини, ЧСР ся не интересовала тов катедрами, яка занимать в році 1924. У 20. ст. із знамих причин русиністика на університетах ся зачала розвивати аж в його останній четвиртині. На Університеті в Новім Саді в бывшій Югославії в році 1972 був створений наперед лекторат, який по 9 роках ся перетрансформовав на катедру русинського мови і літератури. В році 1992 была створена катедра русинської і української філології на Высшій педагогічній школі Д. Бешенія в мадярській Ниредьгазі, в році 1998 на Пряшівській університеті vznikло Одділення русинського мови і культури, яке в році 2008 было перетрансформоване на самостатний Інститут русинського мови і культури, а в р. 2001 на Педагогічній академії в Кракові зачала ся учіти лемківська філологія.

8 *Az Eperjesi Királyi Katholikus Főgimnázium. Értésítője az 1910 - 1911. Iskolai Évről. 1673 - 1911. Közzéteszi Dr. Tóth Sándor. Eperjes: Zavaczky-Könyvnyomda, 1911, с. 74-82.*

9 Czap Lajos, Fetzko József, Haluska József, Hriczó Elek, Maczkó Igor, Mátyák Miklós і ін.

10 СЕДЛАКЪ, Александръ Ів.: *Грамматика русскаго языка для народныхъ школъ епархіи Пряшевской*. Изданная подъ редакцією Іоанна Ф. Кизака, главнога надзирателя епархіальныхъ школъ. Пряшевъ: Изданіе книжной торговли Штера. Книгопечатня св. „Николая“ 192 - 1100, 1920.

11 KIZAK, I: *Az Eperjesi Görög szertartású katolikus Egyházmegye. Rendeleteinek tára*. Eperjes, 1912; KIZAK, I. - SZEMAN, István: *Szertartási menettan*. Eperjes, 1918.

12 *Букварь для народныхъ школъ Епархіи Пряшевской*. Составилъ Іоаннъ Ф. Кизакъ, пѣвчоучительской школы профессор. Одобрень Епархіальнымъ правительствомъ Пряшевскимъ под ч. 1281 - 1919. Пряшевъ: Книгопечатня св. Николая, 1919.

13 Інформацію о нїм позерай в РИЧАЛКА, Михайло: Іван Кизак - педагог і борець за розвиток культури свого населення. In *Голос Карпат: інформативний бюлетень Товариства - Общества ім. О. В. Духновича*, 9-10-11, 1999, с. 1.

14 *Букварь для народныхъ школъ Епархіи Пряшевской*. Составилъ Іоаннъ Ф. Кизакъ, профессор пѣвчоучительской школы. Одобрень Епархіальнымъ правительствомъ Пряшевскимъ под ч. 1281 - 1919. Одобр. Мин. шк. и народнопросв. ч. 57507 - 1919. Изданіе первое. Прага-Пряшевъ: Изданіе Чехословацкой графической Уніи, акц. общ., 1921.

15 КИЗАКЪ, Іоанн: *Руководство к фономимическому Букварю*. Пряшевъ: Изданіе книжной торговли Штера. Книгопечатня св. „Николая“, 1920.

16 *Читанка для народныхъ школъ*. Составилъ Іоанн Кизакъ, профессор препарандии и главный надзиратель школъ епархіальныхъ. Одобрениемъ правительства епархіального подъ ч. 1022 - 1920. Для одобрения министерству предложена. Пряшевъ: Изданіе книжной торговли Штера. Книгопечатня св. „Николая“, 1920.

17 Подробніше ґенезу русинського

языкового вопросу і бібліографію к даній темі позерай в: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi. Opole, 2004, доповнене видання зо змінами 2007; ДУЛІЧЕНКО, Олександр - МАГОЧІЙ, Павло Роберт: Мовне питання. In: *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Укладачі Павло Роберт Магочій, Іван Поп. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010, с. 501-509.

18 MAGOCSI, Paul Robert: *Rusínska jazyková otázka znova nastolená*. In: MAGOCSI, Paul Robert (ed.): *A new Slavic Language is born. The Rusyn Literary Language of Slovakia/Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York: Columbia University Press, 1996, с. 22.

19 РУДЛОВЧАК, Олена: *Біля джерел сучасності. Розвідки, статті, нариси*. Пряшів: Словацьке педа-

гогічне видавництво в Братиславі - Відділ української літератури в Пряшеві, 1981, с. 118.

20 ШТЕЦЬ, Микола: *Боротьба за літературну мову українців Східної Словаччини в 1919 - 1945 рр.* In: *Жовтень і українська культура*. Відповідальний редактор Микола Штець. Додаток до журналу „Дукля“ за 1968 рік. Пряшів, 1968, с. 285.

21 ШТЕЦЬ, Микола: *Українська мова в Словаччині (Соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження)*. Prešov: Filozofická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 1996, с. 55.

22 ШТЕЦЬ, Микола: *Боротьба за літературну мову...*, с. 285.

23 Тамже, с. 286.

24 *Русское слово*, 1931, 2, с. 5. Переклад А. П.

ПИСЬМО СЕКРЕТАРЬОВИ США

Русинські громадські організації в Закарпатській області надіслали листа Держсекретарю США Джону Керрі.

(Писмо публікуємо в оригіналі, в українським языку, так як го редакция дістала.)

США завжди займали послідовну позицію у питаннях визнання русинів. При цьому влада є відкритою для зустрічей та діалогів з русинськими громадськими організаціями, зареєстрованими у Північній Америці. Саме Карпаторусинський консорціум Північної Америки, який складається з 7-ми організацій, 4 з них у США та 3 у Канаді, цими днями представить урядовцям США свій «Меморандум» та лист від русинів Закарпаття, щоби висловити своє занепокоєння тими процесами, які йдуть в Україні та є приниженням основних прав людини, а саме права на власну мову та національну ідентичність. Нижче друкуємо текст листа русинських громадських організацій.

Шановний Державний секретар США п. Джон Керрі!

Русинські громадські організації Закарпатської області в Україні знають Вас як людину і впливового політика, який багато сприяв вирішенню важливих проблем сучасності. Ми сподіваємось на Вашу допомогу. Ми – карпатські русини, що є корінним етносом, який споконвіку населяє території Карпатського регіону у самому центрі Європи. Ми також нащадки та земляки багатьох з тих, хто полишив нашу Батьківщину в пошуках праці та виїхав до США; окремі з них або їх діти стали відомими громадянами США, залишаючись також русинами. Достатньо згадати, наприклад, американського письменника Томаса Белла, героя Іво Джима Майкла Странка, відомого астронавта Томаса Девіда Джонса, або ж митця Енді Варгола...

Більшість карпатських русинів з причин гео-політичних трансформацій після Другої світової війни опинились у складі Закарпатської області Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), далі у складі її правонаступниці – Української держави, де національність «русин» ніколи не визнавалася.

Вже понад два десятиліття, з часу реформ останнього Президента СРСР М. Горбачова та утворення Української держави у 1991 році, карпатські русини системно та наполегливо вимагають від Української держави визнання своєї національності.

Під час загальнодержавного референдуму 1 грудня 1991 року жителі Закарпатської області (78,0 % від числа учасників референдуму) однозначно висловили своє бачення майбутнього Закарпаття як автономної території («спеціальної самоврядної адміністративної території») у складі України. Хоча ці результати волевиявлення народу, як і Звернення Закарпатської обласної ради народних депутатів від 24 січня 1992 року про визнання результатів референдуму та внесення зміни до Конституції України були проігноровані Верховною Радою України, вони надали додаткових імпульсів боротьбі русинів за визнання своєї національності.

Результатом багаточисленних звернень закарпатських громадських організацій та європейських і світових інституцій до влади України, а також до місцевої влади в Ужгороді стали подальші рішення Закарпатської обласної ради. Так, обласна рада 14 вересня 2006 року своїм рішенням «Про врегулювання проблем русинської спільноти» (№ 119) звернулась до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету міністрів України з пропозицією офіційного визнання національності «русин». Не отримавши позитивної відповіді, Закарпатська обласна рада 7 березня 2007 року своїм рішенням «Про визнання національності «русин»» (№ 241) вирішила: 1) «визнати на території Закарпатської області національність «русин»» та 2) «звернутись до Верховної Ради України з проханням визнати національність «русин» на законодавчому рівні». Вирішення русинського національного питання українською владою блокується.

Натомість у зв'язку із набуттям чинності Закону Укра-

їни «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (№ 802-IV від 15 травня 2003 р.) положення Хартії стало застосовуватися в Україні до 13-ти «регіональних» мов, а фактично до російської мови та до 12-ти «регіональних» мов, серед яких русинська мова не згадувалася. Дещо пізніше, у 2010 році, за внесенням народного депутата О. Голуба (фракція комуністів) у Верховній Раді було зареєстровано законопроект «Про внесення доповнення до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»» (Вх. № 7185 від 30.09.2010 р.), яким передбачалося доповнити перелік «регіональних мов» також русинською мовою. Законопроект було відхилено, він не набув чинності.

Деякий час по тому у Верховній Раді було зареєстровано законопроект «Про засади державної мовної політики» (№ 9073 від 26.08.2011 р.), ініційований народними депутатами від правлячої Партії регіонів Сергієм Ківаловим та Вадимом Колесніченком. 3 липня 2012 року Верховна Рада у другому читанні прийняла цей закон, а 8 серпня 2012 року Президент України В. Янукович затвердив його. У Законі України «Про засади державної мовної політики» (№ 5029-VI) визначені охоронні заходи для збереження та розвитку російської мови та ще 17-ти «регіональних» мов, у т.ч. русинської мови.

Таким чином, дія закону України «Про засади державної мовної політики» та відсутність визнання Верховною радою України русинської національності в державі призвели до юридичного курйозу: в Україні визнається побутування русинської мови, але при цьому не визнана національність її носіїв!

Напередодні Всеукраїнського перепису населення, який в Україні передбачається провести, ймовірно, восени 2013 році, русинську громадськість насторожує усталена традиція підготовки щоразу оновленого Переліку національностей для визначення на його підставі офіційних результатів чергового перепису, і це тому що в Україні не існує жодного нормативно-правового акта, який би містив перелік національностей, визнаних в Україні. За традицією, напередодні Всеукраїнського перепису населення Державний комітет статистики (Держкомстат) на підставі рекомендації Національної академії наук України (НАНУ) визначає академічну установу, до функцій якої входить вивчення національно-етнічної структури населення держави. Саме ця академічна установа має розробити перелік національностей в Україні для визначення офіційних результатів чергового Всеукраїнського перепису населення, що у свою чергу, створює можливість фальсифікації результатів перепису. Так, у 2001 році під час Всеукраїнського перепису населення такий варіант «переліку національностей та мов» підготував Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Згідно тодішніх висновків цієї академічної установи, в Україні не існує національності «русин» та відповідно не існує «русинської мови»; русинів віднесено до субетносу українського народу, а їх мову визнано одним із діалектів української мови.

Згідно інформацій Міністерства юстиції України, для визначення офіційних результатів Всеукраїнського перепису населення 2013 року Перелік національностей та мов доручено розробити Інституту демографії та со-

ціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Цей перелік має бути узгоджений із чинним Законом України «Про засади державної мовної політики», який визначив перелік регіональних мов у державі та серед інших визнає русинську мову як «регіональну мову» в Україні.

Виникає логічне запитання: на основі чого – національності чи мови – будуть визначені офіційні результати перепису карпатських русинів в Україні? На підставі «неіснуючої для офіційного Києва національності» русинів віднесуть до українського етносу, а як носіїв русинської мови – до русинського етносу?!

Нарешті, ще раз повертаючись до Закону України «Про засади державної мовної політики» від 8 серпня 2012 р., яким вперше за останнє двадцятиліття офіційно визнано побутування в Україні русинської мови (окремо від української), русинська громадськість усвідомлює, що статус русинської мови як регіональної, хоча й важливий інструмент збереження мови, є другим у відношенні до факту визнання русинської національності. Без визнання в Україні русинської національності положення щодо функціонування русинської мови не вдасться реалізувати, вони залишаться благими намірами на папері.

Багато хто з експертів вважає, що положеннями чинного Закону України «Про засади державної мовної політики» зможуть скористатись насамперед представники російської громади в Україні, саме в її інтересах і розроблявся цей закон.

Крім того, у суспільстві немає впевненості у тому, що Закон України «Про засади державної мовної політики» у нинішній його редакції протримається достатньо довго. Головна причина – намагання ревізувати його з боку різних, інколи антагоністичних, суспільних груп та партій. Справа у тому, що введення Закону у дію викликало хвилю протестів національно орієнтованої української опозиції, яка вбачає у цьому Законі не тільки наступ на позиції державної мови, але й звинувачує у цьому національні меншини, що стало одним із джерел посилення у державі ксенофобії, у т.ч. русинофобії. Першими про можливість ревізії Закону, як це не дивно, заговорили представники влади. Одночасно із введенням Закону в дію у серпні 2012 року Президент України В. Янукович на зустрічі з інтелігенцією у Форосі запропонував створити комісію, яка визначить перелік поправок до Закону. За його дорученням при Кабінеті міністрів створена робоча група щодо внесення змін до цього закону. Свої бачення необхідності ревізії Закону висловили також спікер Верховної Ради Володимир Рибак, прем'єр Микола Азаров тощо. Навіть останні коментарі розробників цього Закону передбачають суттєву його ревізію: як заявив депутат В. Колесніченко, введений у дію закон є лише проміжною ланкою і у майбутньому статус російської мови в Україні буде вищим, ніж статус інших регіональних мов або мов меншин.

Нарешті, створена Президентом України при Кабінеті міністрів робоча група вже озвучила у загальних рисах зміст поправок до Закону. Ці поправки вже підготовлені для подання на розгляд Верховній Раді, вони вносять радикальні зміни у розуміння суті цього Закону. Згідно з законопроектом, національна меншина може розраховувати на державну підтримку лише у випадку,

якщо на певній адміністративній території проживає не менше 30% носіїв цієї мови (у Законі зараз –10%). Тобто якщо згідно із Законом 10% від загальної чисельності жителів на окремих територіях могли мати представники хоча б 7 із 17-ти регіональних мов та представники російської громади, то у світлі пропонованих поправок Законом чиним чином не буде захищати жодну з національних меншин, а буде діяти виключно на користь російської мови.

Окремою поправкою робоча група при Кабінеті міністрів пропонує Верховній Раді вилучити з переліку регіональних мов та мов меншин України русинську мову! Тобто на голосування у Верховній Раді буде винесено, фактично, недемократичне питання: чи є в Україні русинська мова?! Виникає закономірне запитання: чи не станеться так, що Верховна Рада, яка вже 22 роки зволікає із визнанням в Україні національності «русин», своїм рішенням визнає неіснуючою й русинську мову?! Відповідальність за цей крок несуть як провладна Партія регіонів, так і опозиційні партії, які з власних мірку-

вань зробили «русинську мову» у парламенті заручницею своїх політичних баталій.

Якщо русинська мова буде таки вилучена з переліку регіональних мов та мов меншин України, і це станеться напередодні Всеукраїнського перепису населення 2013 року, то участь етнічних русинів – жителів Закарпатської області (а це 70% від загальної кількості населення області, або бл. 850 тис. жителів) у такому переписі втрачає будь-який сенс, а офіційні результати перепису апіорі треба визнати сфальсифікованими і недемократичними та такими, що закріплюють на практиці сталінські методи гноблення народів!

З повагою до Вас

Валерій Падяк, к. н., Голова правління Закарпатського обласного благодійного фонду «Русинська школа»

Юрій Думнич, к. н., Голова правління Ужгородського Товариства карпатських русинів

13 березня 2013 р.

Меморандум американських русинів

державному секретарю США:

Україна – порушник Європейської Хартії з Прав Людини

(Меморандум публікуємо в оригіналі, в українському мові, так як го редакція дістала.)

Карпаторусинський консорціум Північної Америки, який складається з 7-ми організацій, 4 з них у США та 3 у Канаді, підготував Держсекретарю США Джону Керрі Меморандум стосовно порушень прав карпатських русинів в Україні та, зокрема спроби заборонити в державі русинську мову. Русини Північної Америки уважно стежать за політичними та етнонаціональними процесами, підтримують тісні контакти з громадськими організаціями та відчують себе відповідальними за долю русинів в Україні. Також Консорціум представить урядовцям США лист від русинських громадських організацій Закарпаття щодо порушень прав людини. Нижче друкуємо текст Меморандуму.

МЕМОРАНДУМ

Від часу свого заснування як незалежної пострадянської держави у 1991 році Україна докладала зусиль до створення демократичної системи управління, вільної ринкової економіки та зовнішньої політики, орієнтованої на інтеграцію з рештою Європи, особливо Європейським Союзом. Одним з показників прихильності України демократичним цінностям є її політика щодо її громадян, інших, ніж етнічні українці, національностей (національних меншин).

кларувала українську мову державною. Рішення це викликало певне невдоволення мільйонів громадян України, які продовжують вживати російську як основний засіб спілкування. В той же час, прихильники державного статусу української мови відчують, що незважаючи на конституційний положення, українській мові не вдалось подолати становище другорядної (у порівнянні з російською) яку вона історично займала в багатьох сферах громадського та культурного життя.

Намагаючися подолати суперечності навколо питання двох основних мов країни (української та російської) Верховна Рада України прийняла 3 липня 2012 проект закону «Про засади державної мовної політики», який 8 серпня 2012 р. був підписаний Президентом Віктором Януковичем як

Важливим аспектом «національної політики» був і залишається статус української мови. Перша Конституція незалежної України, прийнята 1996 року, заде-

Закон України (No. 5029-VI). Закон утверджував шляхи для підтримки розвитку другої основної мови в державі – російської, а також 17-ти «регіональних» мов, вживаних громадянами України різного етнокультурного та етнолінгвістичного походження. До закону додавався список цих 17-ти визнаних мов, серед яких була й русинська.

У відповідь на критику, в основному з боку сил, занепокоєних статусом української мови, Президент Янукович скликав «робочу групу» експертів з метою розробки поправок до недавно прийнятого закону. «Робоча група» планує подати суттєво відредагований текст пропонувані зміни, очікуючи, що парламент прийме перероблений згідно з їхніми рекомендаціями версію закону.

Серед рекомендацій робочої групи є вилучення однієї з регіональних мов зі списку. Цією мовою є русинська. Як випливає з пояснень деяких членів «робочої групи», русинська не є самостійною мовою, а діалектом української.

Ми, нижчепідписані представники семи найбільших організацій карпаторусинів в США та Канаді, солідаризуючись з карпаторусинськими організаціями України, висловлюємо рішучий протест будь-яким спробам вилучення русинської з легально затвердженого списку регіональних мов. Такий вчинок є кричущим порушенням Європейської Хартії з Прав Людини, яку підписала Україна.

Русинська мова та русинська національність є офіційно визнаними в сусідніх з Україною державах-членах Європейського Союзу (Польщі, Словаччині, Румунії та Угорщині), а також, в Сербії та Хорватії, де також мешкає карпаторусинська спільнота. Русинську мову було кодифіковано, вона викладається в школах та вживається в громадсько-культурному житті усіх вищезгаданих країн. Лише Україна відмовляється визнати карпаторусинів як окрему національність, а русинську – як окрему мову.

Ми, нижчепідписані, всім серцем підтримуємо зусилля України спрямовані на захист та утвердження статусу української мови, як це і повинно бути у країні, де ця мова є державною. Проте це не повинно робитися за рахунок мов, якими розмовляють громадяни України, що не є етнічними українцями за походженням. Рішення про виключення русинської зі списку меншинових мов на підставі, що вона є «діалектом» української є не лише політично тенденційним, воно не витримує критики і з наукової точки зору. Чи можете ви собі уявити сьогодні «наукові» аргументи німецьких

вчених XIX століття, які пристрасно «доводили» люксембуржцям, що їхня офіційно визнана не мова є не більш, ніж діалектом німецької. Аналогічно, в Болгарії звучать деякі авторитетні голоси, що все ще вперто заявляють, що македонська мова, офіційна мова держави Македонія, є діалектом болгарської. З усіх народів, українцям – а особливо патріотам власної мови – зайве нагадувати про те, що в XIX столітті в Російській імперії українська мова переслідувалася та заборонялася царськими властями якраз на підставі переконань урядовців та шовіністично налаштованих науковців, що «малоросійское наречіє» є нічим іншим як діалектом російської.

Для політичних, громадських та культурних активістів в країнах з тривалою традицією державності (США, Велика Британія, Франція, та ін.) нерідко важко порозуміти важливість мови для народу. Однак у Європі живуть і бездержавні народи – каталанці, валлійці, баски, карпаторусини, для котрих легко зрозуміти цю болючу проблему. Рідна, «материнська» мова є серцевиною і суттю їхньої національної самосвідомості.

Підтримуючи курс України на інтеграцію в Європу, ми однак заявляємо, що це неможливо за припинення основних прав людини, а саме права на власну мову і ідентичність громадян України карпаторуської національності.

Carpatho-Rusyn Consortium of North America

***Carpatho-Rusyn Research Center, Inc.
New York, New York***

***Rusyn Association of North America
Kitchener, Ontario***

***Carpatho-Rusyn Society, Inc.
Pittsburgh, Pennsylvania***

***Rusyn-Saskatchewan Ruthenian Association
Saskatoon, Saskatchewan***

***Rusin Association
Minneapolis, Minnesota***

***World Academy of Culture
Toronto, Ontario***

***Lemko Association, Inc.
Higganum, Connecticut***

Русиньскым школам – 10 років!

Закарпатський обласний благодійний фонд „Русиньска школа“ зорганізував святкування 10-річного юбілею русиньських недільних шкіл, котре ся одбыло 20. апріля 2013 у Домі культури в Мукачові, Нам. міру 12.

Визначными гостями того свята были: добродитель недільных школ **Штефан Чеп** з Торонта і председа Карпаторусиньского научного центра в США і професор Торонтської університи **Павел Роберт Магочій**, який ся ангажує і в Раді русиньських недільных школ. Дві найліпшы учителькы русиньского языка

были оцінены Плакетом св. Кіріла і Мефодія за розвой русиньского языка.

У проґрамі святкування був концерт, у якім выступили русиньскы фолклорны колективы і декламаторы. Была і презентація новых учебників про русиньскы школы, як і выставка портретів визначных особностей русиньской культуры од Народного умельця України Василя Скакандія.

(Шыршый матеріал о святкованю принесеме в далшім чіслі Русина.)

- аз -

На статю доц. ПгДр. А. Антоняка, к. н. із Гуменного пришло дотеперь рекордне чісло реакцій – шість, то є найвеце в дотеперішній історії нашої редакції. З них до того чісла сьме выбрали три реакції: 1. крітізованых фотоґрафів Мґр. Т. Леня і МУДр. Г. Ондзіка, 2. Др. І. Бандуріча і 3. ПгДр. Л. Кралёвой, ПгД. Осатні реакції опублікуєме в далшім чіслі часопису Русин.

Томаш ЛЕНЁ – Йозеф ОНДЗІК, фотоґрафы з Гуменного

Ад. 1: Андрій Антоняк: „Препарованя Русинів на гуменьскый способ“

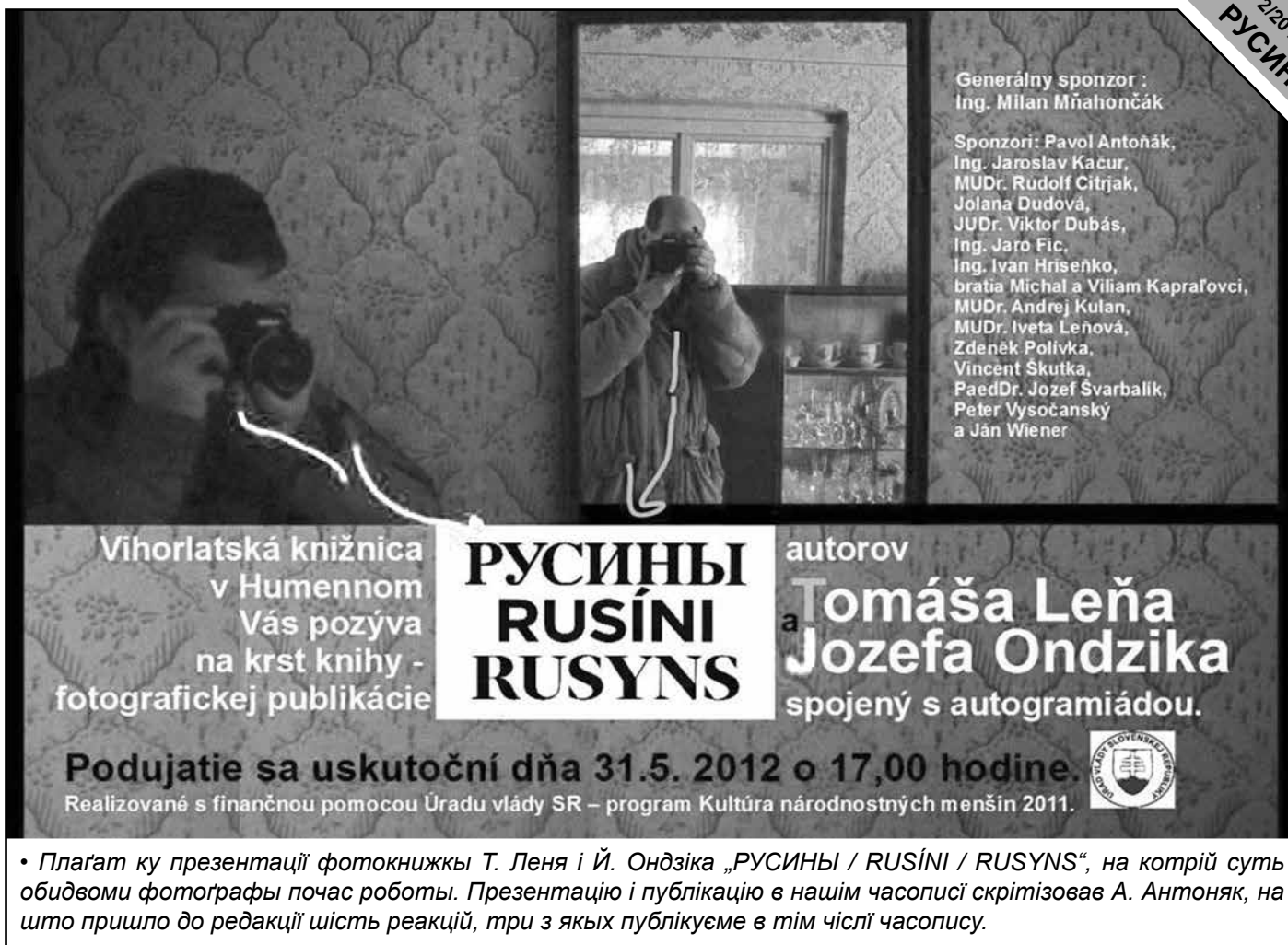
(Русин, р. XXII, ч. 4, 2012, с. 10 – 13)

Уведжена статя А. Антоняка має тіпичны знакы полемікы. Ёй автор крітіку зачінає уж од самой назвы публікації Т. Леня і Й. Ондзіка – *Русины*, бо подля нёго не выстигує, не загорняє вшиткых Русинів, котрых у світі є коло міліона (?), але лем пару сел. Не любить ся му ани поскладаня книжки, но **главны претензії мать к опублікованым фотоґрафіям, котры зневажують Русинів як народ.** Докінця непрямо радить авторам, як мають фотоґрафувати, кідь їм давать за приклад свого отця, який свої діти „*выфотоґрафовав на зелений луці з тогдышнім сільском оточінём – пасучов ся козов, сушінёв на овоцину і мачатём на стільцю*“. Наспак, многы фотоґрафії з той книги на нёго впливають депримуєчо, бо говорять о „*одсталости богом забытой країны*“. Найвеце ся обурює проти погляду на стару бабку на фоні „гноїска“ (перед дрыварнёв). Подля А. Антоняка мав бабку автор фотоґрафії Й. Ондзік сфотоґрафувати перед ёй домом, „*котрый не є ніч гіршый, як дім пана доктора в Лісковцю, Гуменнім, ці будькотрый подобный дім на іншій місті Словакії*“.

В чім є основа проблему? В принципіально інакшій приступі к фотоґрафованым об'єктам. На єднім боці автор крітікы дає як добрый приклад іділічний образ, з реалнов „елементранов інформачнов функцій“, а на другім боці є

ту подля нашого пересвідчіння правдивый образ жывота части Русинів в „ограничєнім хронотопі“. **Нихто не може поперати право будькотрому авторови на ёго властне віджіня сітуації, што наконєць узнає і А. Антоняк,** но сучасно додавать, же авторы книги ся скоро любують „*брыдкостями зображаного регіону*“ а же ся за тым скривать їх „*русинофобія*“.

Од такого тверджіння ся мусиме принципіально діштанцовати. Хто ту хоче вырабляти якогось неприятеля, хто ту хоче засівати насіння незгод, витваряє образ о даякій „*резервації в центрі цивілізованого світа*“? Чом автор статі хоче нам, докінця, підсувати намір передавати жывот Русинів у „*скресленім, цілено zdeформованім поданю*“? Чом, як ся дізнаваме од старостів дакотрых сел, сам ходить по селах Уличской долины, пересвідчує і підбурює людей, жебы писали до новинок і жебы подали на авторів книги трестне ознамліня? Не сьме чужі фотоґрафы і як видно з фотоґрафій, жыли сьме з людьми, котрых сьме фотоґрафовали, прияли нас до своїх родин а з многыма утримуєме приятельскы контакты дондєсь. Наконєць, свідчить о тім їх участь на многых выставках прямо в споминаных селах (Руський Потік, Ялова), в Гуменнім, Пряшові, Свіднику, на Братіславскім граді ці в іншых містах Словакії. Нихто нам не повів єдине слово крітікы. Праві наспак. Чом але тільки злобы, котра грани-

Generálny sponzor :
Ing. Milan Mňahončák

Sponzori: Pavol Antoňák,
Ing. Jaroslav Kačur,
MUDr. Rudolf Cítrjak,
Jolana Dudová,
JUDr. Viktor Dubás,
Ing. Jaro Fic,
Ing. Iván Hriseňko,
bratia Michal a Viliam Kapraľovci,
MUDr. Andrej Kulan,
MUDr. Iveta Leňová,
Zdeněk Polivka,
Vincents Škutka,
PaedDr. Jozef Švarbalík,
Peter Vysočanský
a Ján Wiener

Vihorlatská knižnica
v Humennom
Vás pozýva
na krst knihy -
fotografickej publikácie

**РУСИНЫ
RUSÍNI
RUSYNS**

autorov
**Tomáša Leňa
a Jozefa Ondzika**
spojený s autogramiádou.

Podujatie sa uskutoční dňa 31.5. 2012 o 17,00 hodine.
Realizované s finančnou pomocou Úradu vlády SR – program Kultúra národnostných menšín 2011.

• *Плагат ку презентації фотокнижки Т. Леня і Й. Ондзіка „РУСИНЫ / RUSÍNI / RUSYNS“, на котрій суть обидвома фотографы почас работы. Презентацію і публікацію в нашім часописі скрітізовав А. Антоняк, на што пришло до редакції шість реакцій, три з яких публікуєме в тім числі часопису.*

чіть з нападанєм, у статі А. Антоняка? Про правду? Хто ся за тату правду ганьбить? Кому ся не любить погляд на себе самого? Инж. Ярослав Качур, Русин, єден із спонзорів книжки, в реакції на статью А. Антоняка написав до www.rusin.sk: „...так, як то захоплює документарна фотографія авторів книги **Русины в реалнім часі 70. і 80. років минулого стороча, то собі барз добрі памятам з моїх навців баб в малім селечку Быстра при Гаваю. Абсолютно ся за то не ганьблю, а о то радше ся до того богом забытого кута вертам. Наісто сьте у „великім“ словацькім світі уж барз довго, кідь собі такы образы уж не памятає і класіфікуєте їх як заганьблюючі про русинський народ...**“ Нажаль, і така тяжка, а може про інтелектуалів або про людей, котры ся к ним голосять, незрозуміла, была реаліта в часі комунізму на северовыході (і дале – хоць малый проґрес ту видно – дотеперь зіставать). В подобнім дусі ся на тій інтернетовій сторінці высловлює і Мґр. Петро Крайняк, робітник Уряду уповномоченого про народностны меншыны Уряду влады СР: „*В тім припадї своє творче снажіння авторы заміряли на село. Таке, яке є. Часом в нїм чути смрід ґною, роблять ся забиячки і запорошени дороги ведуть там, де даколи ани самы не хотять. І то є образ наших сел. Признайме ся к минулости. Русины были барз бідны.*“ Так бы сьме могли цітовати з далшых реакцій на необектівну статью А. Антоняка: проф. Мґр. Инж. Люба Стаха, фотоґрафа Осифа Лавруського з Гуменного, Инж. Мілана Мнягончака, ґенералного спонзора книжки, Др. Івана Бандуріча, єдного зо закладаючих членів Русиньской оброды на Словакїї, ПґДр. Любы

Кралёвой, ПґД. і іншых. Тільки к основі проблему.

Але чому ся в статі А. Антоняка найвеце чудеєме, є то, же ся знижує ку напівправам і, докінця, неправдам:

1. Не є правда, же А. Антоняк не міг высловити свій погляд на презентації нашой книжки у Вігорлатській книжніці 30. мая 2012. Говорив скоро десять минут, што потверджує і Инж. Ярослав Качур в уж споминаній статі, а кідь модераторка го направила, абы в контексті першого представління книжки клав авторам вопросы, уражено одышов.

2. Неправда, же єден із сполуавторів, Т. Ленё, вызвав пана А. Антоняка, абы свої претензії рішав через суд, што може повердити будьхто зо 150 учасників акції.

3. Неправда, же проф. П. Шворц не відів фотоґрафії. Послали сьме му веце фотоґрафій на ЦД перед тым, як были опулікованы в книзі.

4. Неправда, же сьме фотоґрафовали людей в русиньских селах без їх сугласу. Вшыткы о тім знали. Кібы нам вірили, не могли бы сьме їх фотоґрафовати почас да кількох років. А уж цалком неправда, же сьме при фотоґрафованю, докінця, вивжывали фотопушку. Никотрый з нас ей не має, ани ніґда не мав.

5. Може, найважнішым неправдивым тверджінєм пана Антоняка є, же при єдній з найвеце дискутабільных фотоґрафій з ёго боку – *Орачі*, де жена тігать плуг, сьме поступовали грубо, некоректно. Тоты люде му мали якбы повісти: „*Мы сьме їм то твердо заказали і дослова сьме їх одганяли з нашого поля. Докінця, сьме на даякий час*

перерушили роботу.“ Было цалком наспак. З тима мильма людьми з Новоселіці сьме ся стрітили першый раз у пятніцю вечур 29. марца 2002. Позвали нас на погарик і свіжо напечены бандуркы зо солонинов. Просили сьме ся, што робили через день. Повіли, же обрабляли свої ролі. І описали нам як. Без механізмів – поля суть малы. Не оплатити ся там гнати трактор. Прийдице завтра, будеме робити зась, увидите як. Рано за їх хыжов сьме їх нашли уж робити. Перебыли сьме з нима ціле дополудне. На приложених фотографиях ясно видно, яки сьме мали з нима добры односины і з якої близкости сьме їх фотографовали...

6. Далшый коментарь А. Антоняка, котрый ся сам поважує за „*вызначного одборника в области теорії уменя*“, ся дотулять фотографії, котра vznikла на Рождество і зображує, досправды, не барз простый і легкый живот у горських областях северовыходной Словакії. Автора фотографії означів за цініка. То ся дасть знести. Пан доцента выколяїла ёго злоба. Чоловіка на фотографії ідентифіковав і верейно означів як „*душевно хвору стару бабку*“. То є подля нашого погляду уж верх цінізму. Не оправдує го ани то, же на

подобне конштатованя не мать потребу кваліфікацію.

Што є наміром тых неправд? Кому або чому мали послужити? Дома ці може дакому в заграничу? Є нам жаль, же высокошкольскый учитель, доцент А. Антоняк, ся на таке дав.

Кажда документарна книга мать свій час взнику, час зрілости і час поступного старнута. Фотографії зо сучасности суть іншы, як были вчера. Зато же живот ся мінить. Захопити живот в ёго пестрости і сучасно цілости є уменя. Шкода, же А. Антоняк не мать дотеперь скушености з документарнов фотографію. Інакше бы знав, же правда є основным прінципом документарізму. Мы дістали можность захопити зміны жывота єдної народной комуніты. Без будьякого ангажованя ся. В позитівнім або негати́внім змыслі слова. Сьме щастны, же сьме нашли у векшыны Русинів порозуміння і же через нашы фотографії о тій громаді ся знать веце дома і в заграничу. Свідчіть о тім множество домашніх і заграничных выстав і оцінінь. Хто в сучасности каламутить воду, шырить ксенофобны погляды і робить медведжу службу русиньскому селу, ний посудить читатель сам.

Др. Іван БАНДУРІЧ, председа Русиньской оброды – регіонального клубу, Бардеєв, основатель Русиньской оброды на Словакії

Ад. 2: Андрій Антоняк: „Препарованя Русинів на гуменський способ“

(Русин, р. XXII, ч. 4, 2012, с. 10 – 13)

Недавно єм на інтернеті і в часописі *Русин* прочітав статью доц. ПгДр. Андрія Антоняка, к. н., в котрій автор реагує на книжку „Русины“ авторів Т. Леня і Й. Ондзіка. Поважую за свою повинность слова уведжены в части „Мотто“ (німецького філософа Ніче) брати за слова, котры ся правдоподобно вяжуть не на авторів книжки, але на критіку самого – А. Антоняка, котрый у своїй статі знеговав вшытко, што ся лем дало. **Слова написаны А. Антоняком не беру за рецензію книжки, зато же рецензія все мусить одражати обективность**, а не велику критіку авторів за то, же їх фотографії суть з русиньских сел. Поки ся пан А. Антоняк сам поважує за найвызначнішого русиньского теоретика в области теорії уменя, нажал, мушу припомнути, же в найтяжших часах про Русинів, в добі насильной українізації Русинів, не зробив ніч на хосен Русинів, я не читав нияку ёго статью, в котрій бы українізаторів (родом із русиньских сел Словакії) поучів, же од Русинів, од своїх дідів і нянків втікли, правдоподобно, лем за функціями.

Указати живот Русинів у фотографіях із вшиткых 263 сел, де жыють Русины, бы був світовий рекорд.

Авторы книжки „Русины“ опубліковали в ній тоты фотографії, котры ся їм любили а котры з великої части одражають обективность жывота наших Русинів. Ниякому фотографови, умелцёви ани авторови книги не можемо диктовати, жебы опубліковав наше думаня ці віджі-

ня ситуації, але каждый автор інтерпретує своє властне, т. є., субективне віджіня даной темы.

Мені самому ся люблять слова, котры опубліковала директорка Словацького народного музея – Музея русиньской культуры в Пряшові, ПгДр. Ольга Глосікова, др. н. У своїй статі досправды подала реалны, а не перекручены інформації о народнім русиньскім руху на Словакії по зроді Русиньской оброды на Словакії, котра бесспорно про Русинів выбоёвала такы народностны права, о котрых перед роком 1989 не мож было ани думати.

Слова написаны паном А. Антоняком ниякраз не поважую за прогрес в русиньскім народнім возроднім процесі. Наспак, розумлю їх як гамованя хоцьяких активіт тых людей, котры ся намагають вказовати правду о нашім жывоті.

Быв бы єм панови А. Антонякови вдячний, кібы ся як русиньскый теоретик, як ся сам назвав, причинив у будительскім процесі Русинів, главно в окресі Пряшів і в самім місті Пряшові, жебы тот ся досправды і дале міг презентувати як центр русиньской культуры і місто, котре Русинам все помагало розвивати народностный живот і посередництвом духовенства грекокатолицькой церкви.

(Переклад зо словацького языка
Бц. Зденка ЦІТРЯКОВА.)

Ад. 3: Андрій Антоняк: „Препарованя Русинів на гуменський способ“

(Маргіналны позначкы к публікації *Русины* Томаша Леня і Йозефа Ондзіка. In: *Русин*, р. XXII, ч. 4, 2012, с. 10 – 13)

Свого часу ем была на Братіславскім градї і попозерала ем выставу фотографій під назвов РУСИНЫ авторів Томаша Леня і Йозефа Ондзіка. До Братіславы сьме йшли з родинов якраз про тоту выставу. Про мене было великым святом і великым зажитком відїти на Братіславскім градї фотографічну выставу о Русинах. Кількораз была на Братіславскім градї выставка о Русинах? Я знам лем о тій єдиній. А то вдяка спомянутым фотографам з Гуменного. Признам ся, же мої обчекования зо зачатку не были наповнены. Чекала ем штось гоноснаїше. Несподівало ня, же суть выставены лем старшы фотографії з 80. років із Стариньской долины – перед выстагованєм семох великих сел наслідком будованя преграды Старина, но і з других валалів за Снина – смером к українській граніці (Руський Потік, Нова Седліця...). Но потім ем собі усвідомила, же живот Русинів не був нігда гоносный. Тым веце, же авторы фотографій захопили то, што бы уж днесь не могли. То, што навсе зникло в давнині часу або по зрівнаню із землїв семох красных сел в долинах Карпат. Нераз мі аж сердце стисло при тых фотках, зато же одражають страчений світ мого дїтинства і каждоденный живот Русинів з моєї родной Сниньской долины, давно забытый. Єднако ня сердце заболить, кідь приїду до Паризовець (села з приближно 25 жытелями) ці до Яловой, бо найду там вымераючі валаликы схованы в горах, в сердце прекрасной природы. Але – помалы без живота. Фотографії о Русинах на Братіславскім градї мі погладили душу своєв автентичностїв і документарнов цінностїв.

Но на моє почудованя, пан доцент Андрій Антоняк у своїй статї в повній мірі знеговав принос книжной публікації „Русины“ авторів Т. Леня і Й. Ондзіка, з котрой были выбраны дакотры фотографії на выставу на Братіславскім градї.

Чом міджі дакотрыма нашыма людми є росшырене тото пусте чутя надряджености над другыма людми або способность затратити роботу другого чоловіка? Чом сьме такы критичны к роботї другого, а свою двигаєме до небес? Як то легко критізовати, а мало што зробити про добро нашего народа (на Словакії нам призвукують, же сьме лем народность, гей, жыєме в діаспорі, бо нашу компактну теріторію Карпатської Руси домінантны европскы штаты доволили роздробити на фалаткы).

Каждый з нас у своїй роботї про народ може зробити хыбы, но будьме к собі толерантны і позерайме на них з надгледу, кідь суть то хыбы наслідком розвоя ці взаємного спознаваня. Зачнийме уж конечно приїмати каждую подавану руку, охотну помочи нашому вымераючому народу. Бо досправды їх не є много. Самолюбость ни-

кому не помагать, ани чоловіку, ани народу, ку котрому приналежимо.

Фотографічна презентація Русинів на Братіславскім градї ці книжна публікація „Русины“ суть таков подавов помічнов руков. Томаш Леня і Йозеф Ондзік суть гуменскы фотографы, Словаци. Гуменне, таксамо як і Снина, суть словацькыма містами з автохтонным сотацькым жытельством. Теріторія Русинів у тім реґіоні лежить в Бескидах за Снина смером к польській ці українській граніці, або во Вігорлатьскых горах міджі Снина і Гуменным (выстїговане село Валашківці, в інтравілані якого ся находить неприступне воєньске пасмо, недалеко Гуменного, коло Гажина). Окрем стаціньской родачкы панї Даны Капралёвой не знам далшых Русинів, котры бы презентовали в умельцкій фотографії живот Русинів на Словакії. Але то може лем я їх не знам. А кідь то зроблять двоє ентузіасты – Словаци, так їх зато будеме без ганьбы і некоректно критізовати? А іщі нагваряти людей, знятых на фотографіях, к недостойным крокам проти авторам? К писаню статей до новинок, ці подаваню трестных ознаминь?

Міцны суть слова авторів книги і фотографічной експозиції „Русины“ Томаша Леня і Йозефа Ондзіка в заключіню їх реакції на критичны слова пана А. Антоняка. Правда, каждый з нас може взяти фотоапарат, наступити до автобуса, котрый все порїдше там ходить, а пережыти з нашыма людми тыждні і місяці і документувати їх каждоденный живот по своїм. Є правда, же у 80. роках 20. стороча жыли нашы людє в інакшых условиях, як жыють днесь. Але умелець має право на властну оптику. Кібы сьме хотїли конштатовати реаліту подля Пікасовых образів, так бы сьме ся з нєй може высміяли, підкрутили над нєв ніс, або бы сьме над нєв заплакали – така є на єго образах чудацька. Но Пікасо підвышив нашу звичайну каждоденность на уменя! Тото ся подарило і двом скромным фотографам з Гуменного – Томашови Ленєви і Йозефови Ондзікови.

Треба ся їм глубоко поклонити і подяковати, же перенесли умельцкый образ о Русинах окрем Руського Потока, Яловой, Гуменного, Свідника, Пряшова – аж на Братіславський град.

А іщі єдна позначка к словам пана доцента Антоняка. Має правду в тім, же в Яловій (я додаю, же і в іных русиньскых валалах на Словакії), як кібы не жыли Русины. Подля штатістики із списованя людей в роках 1991 і 2001 ся в наших русиньскых селах к русиньській народности приголосила менша часть їх жытелїв. Рарітов є село Ялова, де подля списованя людей з років 1991 і 2001 не жыє ани єден Русин, зато же ся вшыткы жытелї приголосили к словацькій народности.

Была ем перед списованём в апрілю в році 2011 і в Яловій і хотіла ем там зорганізувати бісїду з людми – о потребі приголосити ся к своему коріню. І про тых 100%-ных Словаків в селі. Но наконець – не было про кого!

100% Словаків в Яловій але не треба вытыкати Томашови Ленёви ці Йозефови Ондзікови. То є праві нашов найвекшов народнов трагедіов на зачатку 21. стороча і знак вымераня нашого народа! Пан доцент Андрій Антоняк дуже добрі знає, же вшиткы людє в Яловій, таксамо і на вшиткых валалах за Снинав смером к Вубли, Влычу, Звалі, Руському ці Смулнику (кібы тоты села екзистовали), або Осадному, Зубному, Міджілабірцям... суть нашы, Русины! Лем многы з них – в Яловій вшиткы – ся субектївно не чують быти Русинами! Може быти векше нещастя про народ, кідь ёго людє забудуть на то, хто суть? Хто были їх предкове – родічі, прародічі? Може народ переживати векшу народну трагедію? Подля мене – ні.

В часі мого дїтинства ся на нашых валалах не бісїдовало інакше як по русиньскы. Стары людє з дїтми бісїдовали лем по русиньскы. А тепер ся перейдийте рано по пути з дїтми в Пчолиннім або в Стаціні (не можу ту выменовати вшиткы русиньскы села, котры іщі

мають школу), кідь ідуть до школы. Або зайдийте до школок ці основных школ в наших русиньскых селах і послушайте як бісїдують нашы русиньскы дїти міджі собов, або як з нима бісїдують учітелі, ці як з нима бісїдують родічі і стары родічі. По словацькы! **В наших русиньскых селах, де суть вшиткы людє Русины, звичайно собі лем менша часть з них пише русиньску народность.** Стачіть сі перечітати книжку Николая і Александра Мушинковых – „Народность перед заником“? Нашы людє сі пишуть главно словацьку народность. Чують ся быти Словаками. Раз мі молоде дівча з єдного валалу недалеко од Свідника повіло, же мі розумить, но бісїдовати по русиньскы зо мнов не буде. Розумить своему родному языку, но не знає го, а главно – не хоче ним бісїдовати. Співати по русиньскы знає, но бісїдовати – ні.

Штатістікы мож тыж зловжыти і маніпулативно їх інтерпретовати, кідь ся з них вытратить живот.

Є на біду нам Русинам, кідь сі не цініме тых, котры нам помагають. Хвальме, а не ганьме їх. Тадь сьме невеликий, до діаспory розділений народ в Европі.

(Переклад зо словацького языка
Бц. Зденка ЦІТРЯКОВА.)

Николай ШКУРЛА, член Сполку русиньскых писателїв Словакії, Ладомірова

Трагічна судьба

Оптації Русинів Словакії на Україну в януарі – марцу 1947

Сторінкы календаря нам прозраджують, же од „Волинської акції“ перешло уж дакілько десятков років. Тота подія є уж історіов, але все іщі мало знамов, мало пробаданов. Час нас немилосердно оддалює од року 1947, кідь желізничны транспорты везли нас, малых і дорослых, хлопів і жены там, де в представах наших родічів був благобыт і вшиткого надміру...

Нажаль, вшиткы сьме зажыли велике росчарованя, душевну і фізічну травму, котра нас позначіла на цілый живот. СУДЬБА СОБІ З НАМИ ЗАГРАЛА КРУТУ ГРУ, стали сьме ся жертвами рафінованого, підлого обаламучіння і неправды. Были сьме примушены воєвати з многыма проблемами, але не піддавали сьме ся, вытримали сьме.

Говорить ся, же не є ганьба впасти на коліна, але ганьбов є не спробовати встати. Многы з нас оптантів зо Словакії до бывшого Совєтського союзу в році 1947 падали під ярмом трагічної судьбы, але назад вставляли і перемагали барьєры...

Перешло понад шість десятков років од часу, кідь в році 1947 нашы родічі вирішыли іти з нами, малыма дїтми, „до Руська“, до ілюзорного раю глядати ліпший живот і щастя.

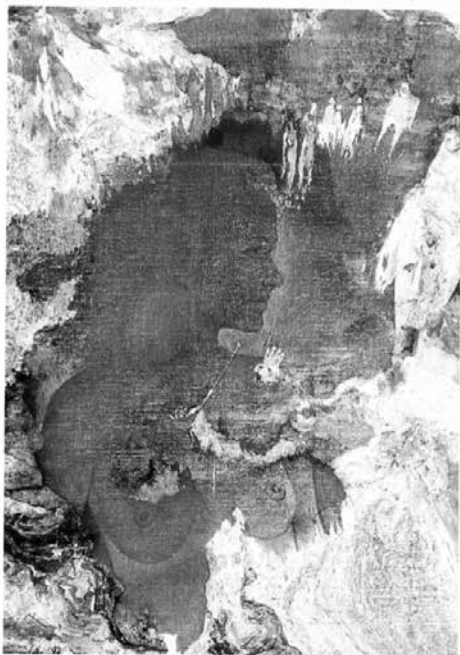
У Свіднику ем ся стрїтив із бывшов редакторков пряшівського народностно-етнічного высыланя „русиньско-української“ редакції Ф. Латтовов, котра зо мнов награла розговор, заміряный на 50-річний юбілей **оптації скоро 13 тїсяч Русинів із Чехословакії до Совєтського союзу.** Тоту релацию выслано пряшівське радіо в Ра-

діомагасїні в неділю рано. Іщі в тот самий день, а потім ай пізніше, мі телефоновали слухачі, дяковали за інтересный розговор і радили, жебы было добрі, кібы ем на дану тему написав книгу...

І так ем вирішив написати книжку о драматічных судьбах Русинів з выходной части бывшой Чехословакії, котры з віров на ліпшу будучность оптовали, значіть перестігивали ся в році 1947 до тогдышнього Совєтського союзу, на Україну, на основі договору міджі Бенешом і Сталіном в році 1946 і на основі неправдивой совєтської пропаганды о райскім животі в СССР. Написав ем о конкретных подїях, якы сьме зажыли за „колячїм дротом“ за тых 15 – 20, но дакотры і за 30 – 40 років оптації. Зажыли сьме то на властній скорі. Ніч ем сі не выдумовав, ані не перебішовав. Писав ем лем о тім, што ем у тім „раю“, зажив, відів, чув, а нелем я, але і другы нашы людє, оптанты, котрых ем знав. Вирішив ем написати правду не аж з так давной минулости і передати ёй молодій генерації, абы при формованю будучности вываровала ся хыб з минулости.

І так, милы чітателі, віро, же дакотры з вас сьте сі мою книжку „**ODSÚDENÍ DO RAJA**“ прочітали з інтересом і порозумінєм, же через опис реальных подій і судьбы оптантів сьте собі створили образ о тім, што пережили тоты, што за гляданєм ліпшого жывота у смутнознамім році ішли „до Руська“ глядати щастя, благобыт і гойность. А наконець, може сьте пришли к тому істому заключіню, ку котрому ем пришов ай я: **щастя, любов, богатство, може, не треба глядати в далеких країнах, але там, де жыли вашы предкы...**

MIKULÁŠ ŠKURLA

ODSÚDENÍ
DO RAJA

Без перебівшованя можу сміло повісти, же моя книжка мала великий одзвук нелем у домашніх, словацьких і русинських читателів, але і за границями нашої отчизни. На ілюстрацію уведу холем дакотры з них:

– Є то література факту, але читать ся як роман.

(Інж. Димітрій Крішко, Пряшів)

– Твою книгу єм читала цілу ніч із слезами в очах, дякую ті.

(Гелена Котулічова, Свідник)

– Твою книжку сьме читали зо женов єдним дыхом до самой ночі. Єсь „молодець“...

(Штефан Крушко, Пряшів)

– Тото, што є в тій книзі написане, то лем пять процент з того, што сьме в „Руську“, де сьме з родічми пішли, пережили.

(Мґр. Штефан Чобірка, Свідник)

– Кідь єм читав тоту книжку, слезы мі текли по твари. Тяжко повірити, што сьме там, у тім „раю“, зажили...

(Ян Гібай, Свідник)

– Бенеш і єго влада шмарили Сталінови чехословацьких Русинів, як псови кість...

(ПґДр. Василь Турок, Пряшів)

– Мої родічі тыж в році 1947 оптовали до Советського союзу, на Україну, і по наворотю домів, на Словакію, розповідали о тім, што там зажили. Барз єм

тому не вірила. Увірила єм їм аж потім, кідь єм перечитала тоту публікацію.

(Ева Мацкова, Кошіці)

– Наша влада посылає до загранича летадла-шпеціалы про Ромів, жебы їх довести назад на Словакію, а мы сьме ся мусили перебивати животом самы. Нихто нам, оптантам з року 1947, не поміг. Наша отчизна на нас забыла а барз нас ани не хотіла, бо сьме были про них непотрібны, чужжі. Твою книжку „Odsúdení do raja“ читають в Гіралтовцях многы люде, іде з рук до рук. А єдна пані повіла, же тота книга бы мала быти повинным читанєм про молодеж... По прочітаню той книжки мій муж змінив своє одношіня ку мі. Став ся ліпшым, чутливішым, галантнішым...

(Анна Крістінякова, Гіралтовці)

– Читав єм твою книжку, Николаю. Калап долов...

(Михал Марчішін, Ладомірова)

– Велике подякованя за книжку. Читав єм ю скоро цілу ніч почас дороги з Пряшова до Гуменного, але спати єм не міг, помы єм ся не дістав до кінця. „Молодець“!

Добре написана книжка, мать свій дух, динаміку і штіл. З твоєв книжков ся не може рівнати книга на дану тему Штефана Крушка ОПТАНТЫ, хоць обидві приносять богатый фактографічний матеріал...

(Василь Бенко Петровай, Гуменне)

Жебы єм холем счастья выповнив „білы місця“ в історії Русинів Чехословакії, з котрых в році 1947 скоро 13 000 ся переселило на Выход, вирішив єм написати далшу книжку о їх трагічній судьбі. Буде то тыж література факту автобіографічного характеру під назвов „16 ROKOV ZA „ŽELEZNOU OPONOU“. Тота книжка увидить світло світа уж скоро і вірю, же буде мати тыж успіх у наших і заграничних читателів.

Од часів оптації перешло много років. Мы, што сьме одышли з родічми як малы діти, тепер сьме уж пензістами.

Векшына чехословацьких Русинів, котры оптовали на Выход за фатаморґанов счастья і блага, ся вернула назад на родну землю. По довгих роках прожытых у чужжіні мусили сьме твердо боєвати о своє місце на тій землі. Треба было скоро ся приспособити зміненым животным условіям, найти сі уквартелєваня, роботу, навчіти ся штатный язык, штудовати, виховлєвати діти... Але звладли сьме то, хоць з многыма проблемами.

Тепер сьме досправды дома. А сьме щастны, же нашы діти і внучата ся народили і жыють ту, на Словакії, а нашы родічі спочівають в родній землі.

Тот період живота в чужжіні став ся уж минулостєв, але тяжко ся забывать на нєго. Спомины зістануть глубоко врыты до памяти, але час од часу їх треба воскресити і повісти наголос – як мemento про днешне поколєня, же ЩАСТЯ НЕ ТРЕБА ГЛЯДАТИ В ЧУДЖІНІ, АЛЕ НАМАГАТИ СЯ ГО БУДОВАТИ У СВОЇЙ ОТЧІЗНІ.

(Зо словацького языка
перетлумачів: А. З.)

Pisati po-svojomu (2.)

(Закінчіня з минулого числа.)

Analogia retoromańska

Pozostańmy na chwilę przy Szwajcarach retoromańskojęzycznych. Analogia z ich sytuacją pozwoli mi szybciej wytłumaczyć, co należy zrobić nam, niedopolonizowanym *pudlašam*. Jest ich około 60 tysięcy w kantonie Graubünden, graniczącym z Austrią i Włochami. Ich język to właściwie pięć jego wariantów dialektycznych (Sursilvan, Sutsilvan, Surmiran, Puter, Vallader) i wersja ponadregionalna języka – Rumantsch Grischun (RG), sztucznie syntezowana w roku 1982 na podstawie pięciu wymienionych dialektów. Każdy z tych pięciu dialektów, jak i RG, ma swoją unormowaną wersję pisaną i jest nauczany w szkołach w tych gminach kantonu, na terenie których występuje. Sumując: znany nam jedynie z nazwy retoromański to tak naprawdę pięć różnych języków naturalnych i jeden sztuczny, rozpowszechnionych na obszarze powierzchniowo mniej więcej odpowiadającym naszej małej ojczyźnie pomiędzy Narwią i Bugiem. I Szwajcarów-retoromanów jest mniej więcej tyle, ilu Białorusinów na Białostocczyźnie. I przetrwanie ich języka – amalgamatu dawnej łaciny i mowy Germanów – jest zagrożone. Oni się jednak nie poddają.

A co my? My mamy *svoju movu*, która na pierwszy rzut oka jest mozaiką wiejskich gwar bez ładu i składu. Ale i w tym „chaosie” jest swój porządek. Wszystkie nasze podlaskie gwary da się podzielić na trzy (lub najwyżej cztery) wyraźne grupy. Kryteriów podziału jest wiele, ja dla ułatwienia podam jedno z najprostszych. Biorąc pod uwagę, jak etymologiczne spółgłoski *d* i *t* zachowują się przed samogłoskami *e* i *i*, można gwary *svojeji movy* podzielić na następujące grupy: 1) *deń, teper, chodzici*; 2) *deń, teper, choditi*; 3) *deń, teper, choditi*; 4) *deń, teper, chodyty*. Te cztery grupy można zredukować do trzech, włączając gwary z wymową *choditi* (twarde *d* i *t*, ale także wyraźnie słyszalne po nich *i*) do grupy 2. *Voilà*. My także mamy swoje trzy lub cztery „retoromańskie dialekty”. Szwajcarzy udowodnili nam, że można sobie poradzić nawet w takiej mozaikowej sytuacji językowej.

Co przez to wszystko chcę powiedzieć? Przede wszystkim to, że gdy już zaczniemy pisać *po-svojomu* – w co głęboko wierzę – to nie należy od razu narzucać jakiegoś jednego standardu gramatyczno-ortograficznego. Pozostańmy przy tych trzech (czterech) wersjach swojej mowy, z których każda ma swoją wewnętrzną, fonetyczno-morfologiczną logikę i niepowtarzalne piękno. Niech każdy pisze w takiej wersji, jakiej nauczył się od taty i mamy. A potem zobaczymy, jak się sytuacja rozwinie. Niewykluczone, że wcale nie będzie trzeba zwoływać wszechświatowego kongresu lingwistycznego *pudlašov* z udziałem delegatów

ONZ, UE i ZBiRa, żeby wypracować jeden standard *svojeji movy*. Ten standard może wyłonić się po prostu sam. Tym bardziej, że wszystkie te cztery grupy gwar bazują na wspólnym słownictwie i frazeologii.

Jeszcze tylko krótka dywagacja na temat Rusynów...

Na przykład Rusyni (w Polsce znani bardziej jako Łemkowie; nie mylić z Rusinami z WKL) mają w tym względzie gorzej, ponieważ słownictwo Rusynów polskich, ukraińskich, słowackich i serbskich różni się czasem dosyć znacznie od siebie. Ale oni nie poddają się – rozwijają równolegle cztery wersje języka rusyńskiego, bazujące na żywych gwarach w krajach swego zamieszkania. Zaczęli to robić pod koniec lat 1980-ch, kiedy i my właściwie powinniśmy byli zacząć coś robić ze swoim podlaskim językiem. Tylko że u nas na Białostocczyźnie ewentualne ruchy w tym kierunku wciąż blokował „syndrom ukraiński”: wszystkim się wydawało w latach 1980-ch i 1990-ch, że promocja *svojeji movy* będzie sprzyjała jedynie ukrainizacji Podlasia, a nic nie da sprawie białoruskiej. Sam też tak myślałem, za co wszystkich zainteresowanych, a przede wszystkim swoją rodzinę, publicznie i serdecznie przepraszam. *Zhryšyv. Kajusia*. Już więcej tak nie pomyślę. I już więcej nie będę tracił czasu na dyskusje o tym, „kim my, kurwa, tak naprawdę jesteśmy”: biało- czy mało- czy po prostu ruskimi.

...i już pierwszy kij w mrowisko

Z powodów przede wszystkim pragmatycznych uważam, że do zapisu *svojeji movy* powinniśmy adaptować alfabet łaćniński. Powód główny jest niepodważalny: liczba realnych i potencjalnych użytkowników i beneficjentów *svojeji movy* jest znacznie wyższa, niż liczba tych wśród nich, którzy znają cyrylicę. Dotyczy to przede wszystkim młodych pokoleń *pudłasôv*, którzy nie tylko nie chcą się uczyć „pieprzonych bukwów”, ale często też nie mają po temu żadnej okazji, od czasu jak ze szkół masowo „wysiedlono” język rosyjski i wprowadzono angielski. Stąd też cyrylica w Polsce nie ma ani dziesiątej części takich szans na przetrwanie jak alfabet łaćniński. A ja nie chciałbym proponować robienia czegoś, co już dzisiaj jest postrzegane jako sprawa z góry przegrana.

Kiedy przedstawiałem projekt rozwinięcia *svojeji movy* jako pełnowartościowego języka polskich Białorusinów trzemVIB-om (VIB – Very Important Belarussian) w Białymstoku jakieś półtora roku temu, osiągnąłem niemal pełne zrozumienie dla idei oprócz... no właśnie, wprowadzenia alfabetu łaćnińskiego. Znam wszystkie argumenty przeciw. Nie będę ich tutaj omawiać, żeby nie wywoływać negatywnych emocji raz jeszcze. Jak również nie będę wymieniać innych argumentów za – oprócz wyżej wspomnianego pragmatycznego. Po prostu przedstawię pozytywną prozycję do rozważenia.

Jeszcze tylko troszeczkę i już kończę. Ten tekst jest oczywiście za długi, żeby strawić w go jednym czytaniu.

Jak pisać po-svojomu?

O tak właśnie:

Mokry Prohał, tak nazyvali siête miêstie.

Hallstein zatrymavsie poseredini.

Prohał byv na spadi horê, čerez kotory protikała vodianaja żyła. Zemla ode była syraja i čorna, i tut dikim poradkom rosli razny gatunki roslinuv. Čerez siêtu bujnu roslinnosť ode pachło ináčej, niź na inšych schilach. Trava i listianyje dereva, a v traviê mnužêñ kamiêñčykuv z nevelikich zabytych obsypuv. Zverchu navisav hrebeñ hniłoji skały. U promižutkach miży derevinoju rosli korčê vysokoho zajčoho kropu. To peredovsiêm dla joho Hallstein pryhodiv siudy tak často vsiê svojiê chłopciovski lita. Vôn ne môh by odkazati na pytanie, što joho zvezuvalo z siêtym kropom, vôn tólko odčuvav, što to byli čudny rosliny, kotory tut tak dikovato porozpuskali velizny korony svojich kviêtok.

Tekuščoji vody ne było vidno, ale kamiênie tut čut' ne ciêły čas było vilhôtne. Vilhoť prosočuvalasie i vytikała prosto z zemliê i tiêniu.

To fragment powieści norweskiego pisarza Tarjei Vesaasa „Várnatt” (*Vesnianaja nôč*), o której poprzednio wspominałem.

Z pewnością niemal wszystko jest jasne i zrozumiałe, więc ograniczę się jedynie do kilku najbardziej niezbędnych komentarzy.

Alfabet użyty powyżej to kombinacja znaków graficznych używanych do zapisywania języków polskiego i czeskiego. Oczywiście odpowiedniki graficzne pomiędzy cyrylicą i alfabetem łaćnińskim pomijam, a podaję te, które wymagają

parę słów komentarza: š – ш, č – ч, ž – ж, ś – сь, ć – ць, ź – зь, d' – дь, t' – ть, ł – л, l – ль, v – в.

Wprowadzenie ś, ć i ź pozwala nam zaoszczędzić miejsca w linii w porównaniu z cyrylicą – odpowiadające im сь, ць i зь są cyrylicznymi dwuznakami. To samo dotyczy dwóch innych par: t' – ть, d' – дь. Wprowadzając š, č i ž, nie zaoszczędzimy miejsca w stosunku do cyrylicy, ale w stosunku do polskiej wersji alfabetu łaćnińskiego: tam bowiem sz i cz są dwuznakami. Wprowadzenie odpowiedności v – в jest podyktowane ważnym względem taktycznym. W niektórych gwarach podlaskich etymologiczne v(е) w wygłosie i przy domykaniu sylaby w środku wyrazu zmienia się w bardziej lub mniej słyszalną półsamogłoskę, tak zwane „u krótkie”, które w języku białoruskim jest oznaczane jako ъ. Jeśli zdecydujemy się zachować to zjawisko fonetyczne na piśmie, wówczas w – pozostające w „odwodzie taktycznym” – jest naturalnym kandydatem do spełnienia tej roli: *vyjšov/vyjšov; pôvdeñ/pôvdeñ*.

Odpowiedność pomiędzy samogłoskami również wydaje się być oczywista, może za wyjątkiem dwóch naszych dyftongów: ô – yo (*kôñ/кюнь*); ê – ыэ (*orêch/орыэх*). Zaletą użycia alfabetu łaćnińskiego jest elegancki sposób zapisu dyftongów, szczególnie widoczny w pozycji po spółgłosce palatalizowanej. Porównajmy, na przykład, łaciniczny i cyryliczny zapis słów „niósł” i „miech” po-svojomu: *niôs – нiюс; miêch – мiыэх*.

Użycie „krokiewek” do oznaczenia dyftongów ô i ê jest oczywiście „estetyczną konsekwencją” wprowadzenia š, č i ž (alfabet *svojeji movy* powinien być nie tylko „ergonomiczny”, ale także ładnie wyglądać!). Po drugie, dyftong ô już istnieje na piśmie gdzie indziej – w języku słowackim. Słowacy mówią *môj* (mój) dokładnie tak jak *pudłasê*. Stąd też dla człowieka, który w życiu kieruje się ergonomiczną zasadą filozoficzną, że nie należy mnożyć bytów nad potrzeby, oznaczenie naszych dyftongów przez ô i ê to nie żadne widzimisię, a nieunikniona estetyczno-filozoficzno-lingwistyczna konieczność.

Powyższy kawałek powieści Vesaasa przełożyłem na język, którego nauczyłem się w rodzimej wsi Lachy (gmina Narew). To ta grupa gwar (nazywanych czasem przez językoznawców gwarami zachodniopodlaskimi), gdzie mówi się „miętko”: [xoditi]. W zapisie wypada to jako „choditi”, co jest oczywiście całkiem akceptowalne także dla tych *pudłasôv* z południowej części Hajnowszczyzny i Bielszczyzny, gdzie się mówi trochę twardziej: [xoditi].

Jeśli chodzi o inne przyjęte przeze mnie konwencje ortograficzne, są one do pewnego stopnia subiektywne, ale nie arbitralne. W końcu *svoja mova* jest językiem wschodniosłowiańskim, więc przy podejmowaniu konkretnych decyzji wzorowałem się na rozwiązaniach ortograficznych zastosowanych w językach ukraińskim i białoruskim.

No cóż, jesteśmy u końca. Albo u początku, jak kto woli. Życząc wszystkim przyjemnej lektury, chciałbym wyrazić nadzieję, że ten artykuł *ne bulkne jak kameñ u bołoto i ne propade nazusiêm*, a skłoni do wielu pożytecznych refleksji. Gdyby ktoś z państwa miał ochotę podzielić się nimi ze mną, będę bardzo rad.

Mój e-mail: maksymiukj@rferl.org.

Містичный Сінай

і ёго найзнаміша памятка – Монастырь св. Катерины

Погляды на назву **півострова Сінай** суть різны: од подобы зуба – зо семітського слова „сен“ (зуб), але тыж одводжену од семітського бога місяця – Сін. Іншы бадателі твердять, же назва півострова утворена од мена місячної богині Сін, яку узнавали передісторичны жытелі пустынї. Неєднотность поглядів на ёго назву не має але вплив на то, жебы півостров не притяговав увагу цілого світа, а то вдяка многым святым місцям, главно монотеїстичных релігій, але і як історичной спойніці міджі Азіов і Африков. Неменше знаме є ёго неростне богатство, старе понад 5 тисяч років. Сінай був у першій лінії добывателів уж з давных-предавных часів, а то вдяка своїй стратегічній позиції: є мостом міджі сусідніма континентами. Переходили по нїм і боївали за нёго уж у старовіку Гіксосове, Асирчане, Перзіяне, Македонці, Греци і Римляне, в середнєвіку Арабы, хрестоносці, Турци, в нововіку Французы, Англічане, а тверды бої ся ту вели тыж в недавній минулости почас арабско-ізраїльских воєн.

В Пентатеуху (Pentateuchu) є представленый Сінай як наважніша заставка ізраїльских груп, путуючих з Егіпта до Святой Землі (Ex 16,1:19,1). Тото путованя проходило у 13. сторочу перед Хрістом. Їх дороги путованя суть предметом дискусій, але традична путь вела через Червене море (1M14:21-22) до Еліму-Ел Тур (Elimu-El Tur) (1M15:27), через Ваді Гебран (Wadi Hebran) до Рефідім (Refidim) (1M17:1).

Локалізація **горы Сінай** є предметом різних сперечань і догадів. Выпливать то з многых інформацій різних авторів у окремых частях Святого Писма. Треба припоманути, же Сінайскы горы творить дакілько верхів. Окрем традиційной локалізації Джебал Мусса (Džebal Mussa – 2285 м) тыж Ореб (Oréb), Гореб (Horeb), екзистують і іншы інтерпретації о іншій локалізації Сінайской горы, т. є. міста, де був переданыи Закон Мойсеєви. Дакотры бадателі думают ся, же полонина ер-Раха (er-Rácha) на северозападнім найспіднішой части горы Рас Шуфса, Рас ес-Сафсаффеф (Ras Šufsa, Ras es-Safsáfef), котра ся находить опроти горі Єбел Муса (Jebel Musa), была містом, де розложили табор Ізраеліты. Полонина заберає 300 га, мать добру акустіку, также сповнює условия тексту Закона і про таборіння (Ex 19,2). Біблічны sprawy уводять, же Ізраїлці ту пришли з Егіпта зачатком 3. місяця (Ex 19,1), же діштанція од Кадесбарне (Kádesbarne) смером од горы Сеір (Seir) была 11 днів (Dr 1,2), же верх горы было видно з табора (Ex19,16,18, 20), хоць був тісно під гором (Ex19,2,12). Єбел Сербал (2070 м) на югозападї (2052 м) є далшым містом,

де ся могло зреалізувати переданя Закона.

О едонській области є інформація як о горьскім краю Сеір (Seir) (Sd 5,4). Іншы,

в роспорї з традиційов, локалізують гору Сінай до северозападной Арабії, іншы до северной части Сіная недалеко Бардавільского (Bardawilského) озера на гору Галал (Halál) (892 м), де є єдиный визначнішый берег в шырокій долині.

Інформації о місцях великого біблійского значіння ся заховали в словесности бедуїнів і др. Точны теріторії тых святых місць суть захованы в памяти містных жытелів цілы стороча. Свідчать о тім факты, котры не были захоплены писмом, але устне переданя потвердило екзистенцію традованых пригод екзактными археологічними обявами.

Тоты міся привели надхнених вірників новой, дінамічно ся росшырюющей Хрістовой віры на місця споєны зо спасінєм попередників хрістіанства. Ту в тяжких условиях, далеко од поганьского Рима, нашли близость Бога, успокоїня, самоту і побожность.

Евідованы зачаткы пустовництва сягають до 3. стороча, коли зачали vznikати чіны монахів, главно в коло горы Гореб. Уж в році 330 св. Гелена, мати Кіріла, дала побудувати малу церьков присвячену Богородіці і турню на місті горящего кряку, жебы хранила монахів. У 4. сторочу ту уж была дость велика громада монахів. Міджі нима найвызначнішым був св. Ніле, перед тым высокый конштантинопольскый урядник, якого писмовы документи ся штудують доньсь.

Далшыма знамыма місцями є оаза Фераїнн (Feraïnn), як і далша область в южній части Сінайского півострова. Тота свята теріторія была од самого зачатку хрістіаньского періоду посята монастырями і храмами, котры дньсь суть в руїнах. Утримовали сі своєв святостєв біблічны місця, де проходили події Старого завіту і розвивала ся сакралность Нового завіту.

Монахы терпіли од недостатку стравы, природа ту была крута і мало продуктивна. Переважна часть першых монахів жыла пустовницькым жывом у взаємній ізолації, жыли в природных яскынях і пуклинах міджі скалами – в абсолютній бідї і молитвах. Окрем свят, кідь ся сходили недалеко горящего кряку, абы послушали своїх духовных воджатаїв. Осамоchenы пустовници ся стрічали з номадськым жытельством, котре їм помагало зо стравов і радами на пережытя. Своім жывом были і автентічными місіонарями. Міджі поганьскама номадскама кменями в часї арабских атаків у 7. сторочу векшына жытелів была уж хрістіаньска.

Зврат в історії монастырїв Сіная настає в 6. сторочу, кідь імператор Юстіан (527 – 565) обїднав выбудованя великого монастыря, обколесеного мурами як кріпость, як і побудованя пышного храму, котрый зїстав до днешніх днів. Юліаньскы ставителі з архітектором

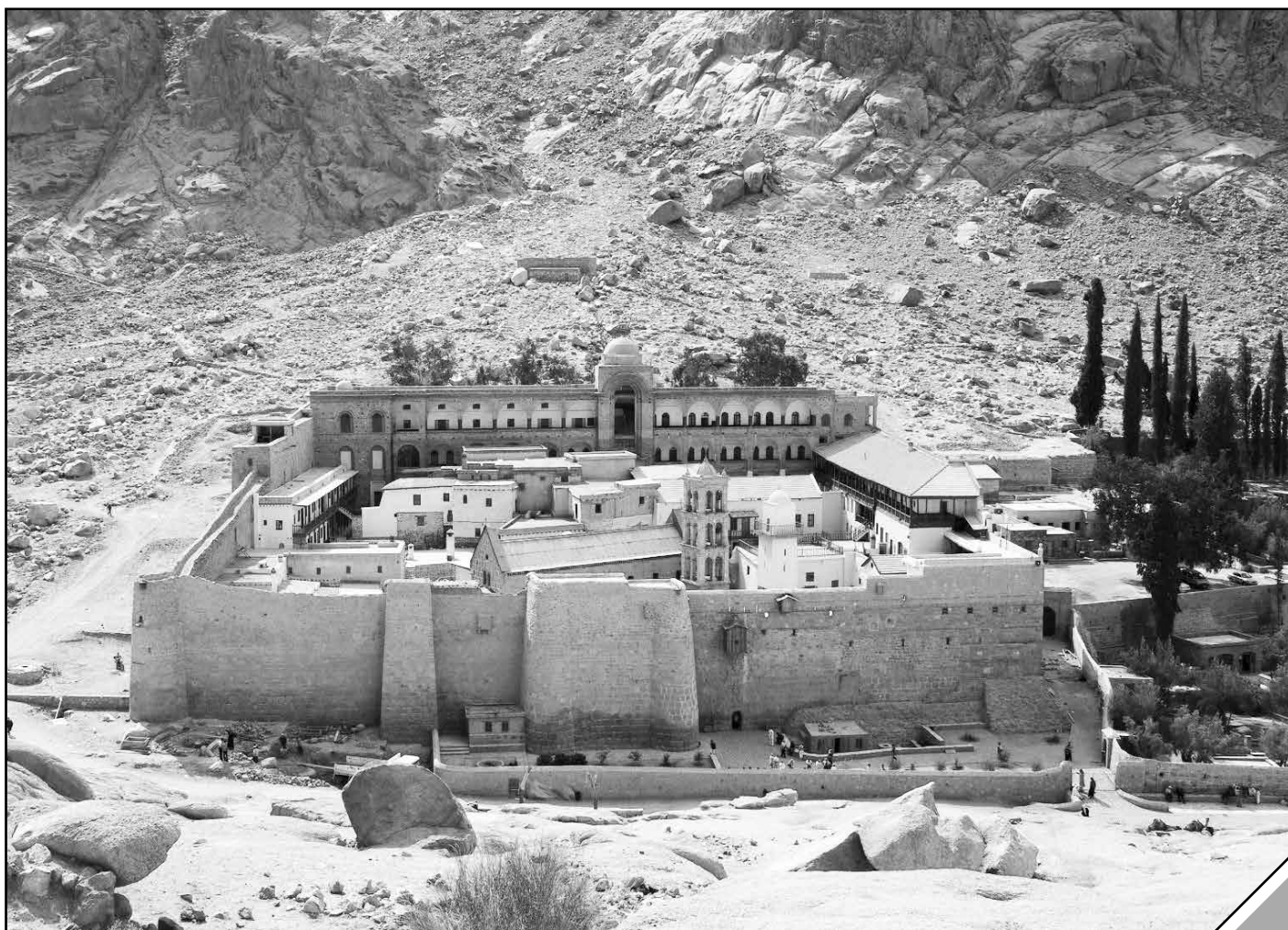
Стефаносусом Алілісіосом побудовали таку монументальну кріпость, котра без видимых змін і пошкодження витримала 14 сторіч. Лем северный бік був пару раз пошкоджений і послідній раз опраправлений в році 1801 почас Наполеонової єгїптьской авантюры. За певныма мурами у монастирю є дотепер 12 капличок і множество цел, в котрых зістала захована первістна архітектура. Лем в році 1951 была бывыбудована в южній части книжниця, їдалня і резиденція архієпископа. Новы будовы суть в западній части про путників.

Монастирь од свого взнику був під охоранов міцных того світа. В галерії святих ікон суть выставлены документи, в котрых монастирь був під охоранов Могамеда, султана Селіма I. і Наполеона, був ослободжений од плачіня даней. Є єдним з визначных центрів хрістіанства, яки суть у адміністрації ортодоксной церкви. Находить ся в надморській вышці 1570 м міджі горами Джабал Муса (Džabal Musa) і Джабал Катаріне (Džabal Katarine). Є обогнаний жуловыма мурами высокыма 12 – 15 метрів і шырокума 180 аж 360 см, котрый хранив монахів і святий горящій кряк. В бібліотеці монастиря суть цінны публікації, а односно біблічных звітків є другов найбогатшов по ватіканській. В ній найдемо точный літопис зо скоро вшиткыма активностями, котры го спроваждали.

Мено монастиря походить од александрійской

мучениці з 4. стороча, котрой моцї были найджены на горї названій теперь Св. Катерина, родным меном Доротеа. Была з аристократічной поганьской родины і была всесторонно школована. Сірськы монахи ей представили учіня Ісуса Хріста. Конвертовала на хрістіанство а по хрещію прияла мено Катерина. Почас пронаслідования хрістіанів за влады Максимінуса признала свою віру в Ісуса Хріста. Была мучена і забита, але ей тіло щезло, подля традиції ей тіло ангелы перенесли на найвысшій верх Сінаю, котрый днесь несе ей мено. Своім прикладом пересвідчила цісарську родину і римську аристокрацію, котра конвертовала на хрістіанство. О тристо років пізніше монахи перенесли ей тіло до новозбудованого монастиря і положили до золотой казеты.

Судьба св. Катерины была до Европы перенесена хрестоносцями і была прыята як визначна свята особа. Од того часу, т. є. од 11. стороча, монастирь несе ей мено. Внутрі монастиря ся находит юстиніанська базіліка, того часу уж лем счаси попередній храм з прикрасами переважно з 17. і 18. стороча. Над главным вівтарём є зображена Ісусова переміна на горї Табор а за главным вівтарём є каплиця горящего кряку. Зо задней стороны мож відіти новы выгонкы кряку, котрый в науці ся зве *Rubus sanctus* і належить до челяди *Rosaceae*. Хоць листкы і конарикы

• Найстаршій монастирь на світі – Монастирь св. Катерины Александрійской на Сінаю, котрый є доднесь фунгуючым.

• Микеланджело Караваджо: Св. Катерина Александрийска, 1595 – 1596, олій на полотні, 173х133 см.

ся все обривають, кряк пережив подля традиції до днешніх днів.

В ареалі ся находить цінна збірка і ґалерія ікон, як і богата книжниця, яка мать понад 3 тисяч середньовічних рукописів. Лем 23 суть у ґрецьким языку, остатні написаны по арбскы, сирьскы, арменьскы, ґрузиньскы, копскы, етіопскы, докінця славянськы. Суть то збірки і дары монастыря од владарів, патріархів, єпископів і турецьких султанів. Міджі нима націннішма суть: Сирьскый кодекс із 5. стороча, ґрецький рукопис Біблії з 4. стороча, котрый собі пожычив німецький ученець Тішендорф (обявленный був в році 1892 у книжніці), а в мені руського царя був пожыченый на бадательскы цілі. Быв посланий до Петрограду і не був вернутый. В році 1933 Бритьскый музей го од советів купив за 100 тисяч лібер. Днесь є найстарше ґрецьке Євангеліє в книжніці з року 717 і было подароване візантським владарём Теодосієм III. В році 1959 був обявленный тзв. Луйсів рукопис, „Codex Sinaiticus“, рускопис Святого Писма. Подобно був ту найдженный рукопис, котрый обяговав текст старосирьского перекладу Євангелія приближно з 2. стороча. В бібліотеці є понад 5 тисяч цінных книг, выдрукованых у першых декадах по вынайджіню книгодрукованя. Книжниця в

сучасности не є отворена про туристів, а вступити до нёй мож лем на основі многих рекомендацій.

Окрем головного монастыря є ту комплекс будов на способ „монастырского готела“ з комплексным сервисом. Туристы можуть попозерати костніцу, в котрій є выставлений монах Стефанос зо 6. стороча, моцї в подобі мумії, котры были найджены, а тот монах ту пережив скоро цілый свій живот – сам як пустовник.

Погляд туристы потїшить у пустынній країні монашка загорода. То є выслідок неустанной работы монахів, котры приносять землю здалека. Зробили і резервуары на воду, жебы могли захопити рїдко ту падаючий дожд і топлячий ся сніг. Вода служить на поливання загорода, в котрій ростуть овоцны стромы: броскыні, сливки і черешні, як і найпотрібніша зеленина. Мануална работа была все основнов частёв живота ортодоксных монахів.

У своїй історії монастырь переживав часы упадку, але і часы росквіту, але николи не був добиваний або важно пошкоджений. Доказом ёго просперіты была і кількість монахів – од дакількох десятков по дакілько стовок. В часі упадку монастыря кількість монахів у 9. сторочу впала на 30, а докінця в 11. сторочу на змірїня з мусулманами была ту побудована і мешіта. В часі хрестоносців був то визначный охранный пункт про путників до Святой Землі.

Зачатком 17. стороча ся ту розвивала културна, освітня і возродна работа. Монастырь мав свої філії в Еґіпті, Палестыні, Турції, Румунії, Росії, докінця і в Індії. В другій половині 19. і першій половині 20. стороча монастырь переживав упадок, коли стратив вышиткы свої маєткы. В сучасности зась переживать росквіт, подобно як і іншы монастырі в Еґіпті, головно вдяка туристичному руху, котрый приносить фінанції нелем про ход монастыря, але і на росшырїня своїх просторів і активностей.

Позначка:

Горячий кряк – з котрого Бог проговорив к Мойсеєви (Ех 3, 2,3., Dt 33,16., Mk 12,26., L 20,37., Sk 7,30,35). Подля дакотрых ученых ся стотожнює з „*Acacia vera*, *Acacia milotica*“ (еґіптьскый коляк). Подля іншых є то „*Rubus sanctus*“ з челяди „*Rosaceae*“. Тот ендемічний кряк є мало росшыренный. Лем дакілько екзепларів ся находят в ґат Ал Азракве (Gat Al Azraq), Ваді Ел Теллар (Wadi El Tellah), Ваді Ітлар (Wadi Itlah). Тот довго жыючий кряк був пересадженный? Або выріс з корїня выходно од мурів капличкы з 10. стороча, кідь была застрішена. Капличка горящего кряку є спірітуалным сердцем великого реліґіозного значіня. Подля найстаршой традиції была побудована над корїнями горящего бібличного кряку.

(Зо словацького языка перетлумачів: А. З.)

• Штефан Чапа, меценаш русиньских недільных школ на Підкарпатю (в середині першого ряду) на стрічі з учительками тых школ. Мукачево, 2009.

• Хлібом і солёв привітали учителів русиньских недільных школ у селі Буштино в 2011 році, де мають дві класи з навчаньм русиньского языка. Перший зліва: директор Закарпатського областного благодійного фонду „Русиньска школа“ Мгр. В. Падяк, к. н.

• А. Зозуляк (третій справа) привів у редакції Народних новинки і Русина не одну групу американських туристів, предки яких походять з карпатського регіону. Навіть все сяду ведно пішли поклонити пам'яті А. Духновича (котрего 210 років од народжіння сьме собі припоминули 24. 4. 2013). Фотка є з 26. 5. 2009 а ведучім той групи був Дін Полока (стойть такою вправо од А. Зозуляка), котрый є єдночасно заступниця презідента Каплаторусиньского общества в США з центром у Пітсбургу.

